

HRAVÝ

DĚJEPIS

PRAVĚK A STAROVĚK

Učebnice pro 6. ročník ZŠ a víceletá gymnázia

V souladu s RVP

Vydavatelství
Taktik

HRAVÝ DĚJEPIS 6

Pravěk a starověk

Učebnice pro 6. ročník ZŠ a víceletá gymnázia

Autoři:	Mgr. Petr Mácha Mgr. Vladimíra Horká Mgr. Veronika Králová
Odborná spolupráce:	PhDr. Pavel Ostap Mgr. Věra Štefánková
Recenzenti :	PaedDr. František Parkan Mgr. Pavel Martinovský
Jazyková korektura:	Mgr. Věra Štefánková Mgr. Milena Jakoubková
Grafická úprava a sazba:	Sára Doležalová Anna-Marie Neduhová
Ilustrace:	Hana Vavřinová Bc. Tomáš David Mgr. Tomáš Martinec Filip Toužimský
Návrh obálky:	Mgr. Martin Pavlík
Produktový manažer:	Mgr. Lucie Pěnkavová
Projektový manažer:	Ing. Jaroslav Brdjar
ISBN:	978-80-87881-75-0 1. vydání, 2016
Copyright:	© Vydavatelství Taktik International, s.r.o., Praha 2016
Vyrobil a vydal:	Taktik International, s.r.o., Argentinská 38, 170 00 Praha 7

**Schválilo MŠMT č.j.: MSMT-33 696/2016 dne 24. února 2017
k zařazení do seznamu učebnic pro základní vzdělávání jako součást ucelené řady
učebnic pro vzdělávací obor Dějepis s dobou platnosti šest let.**

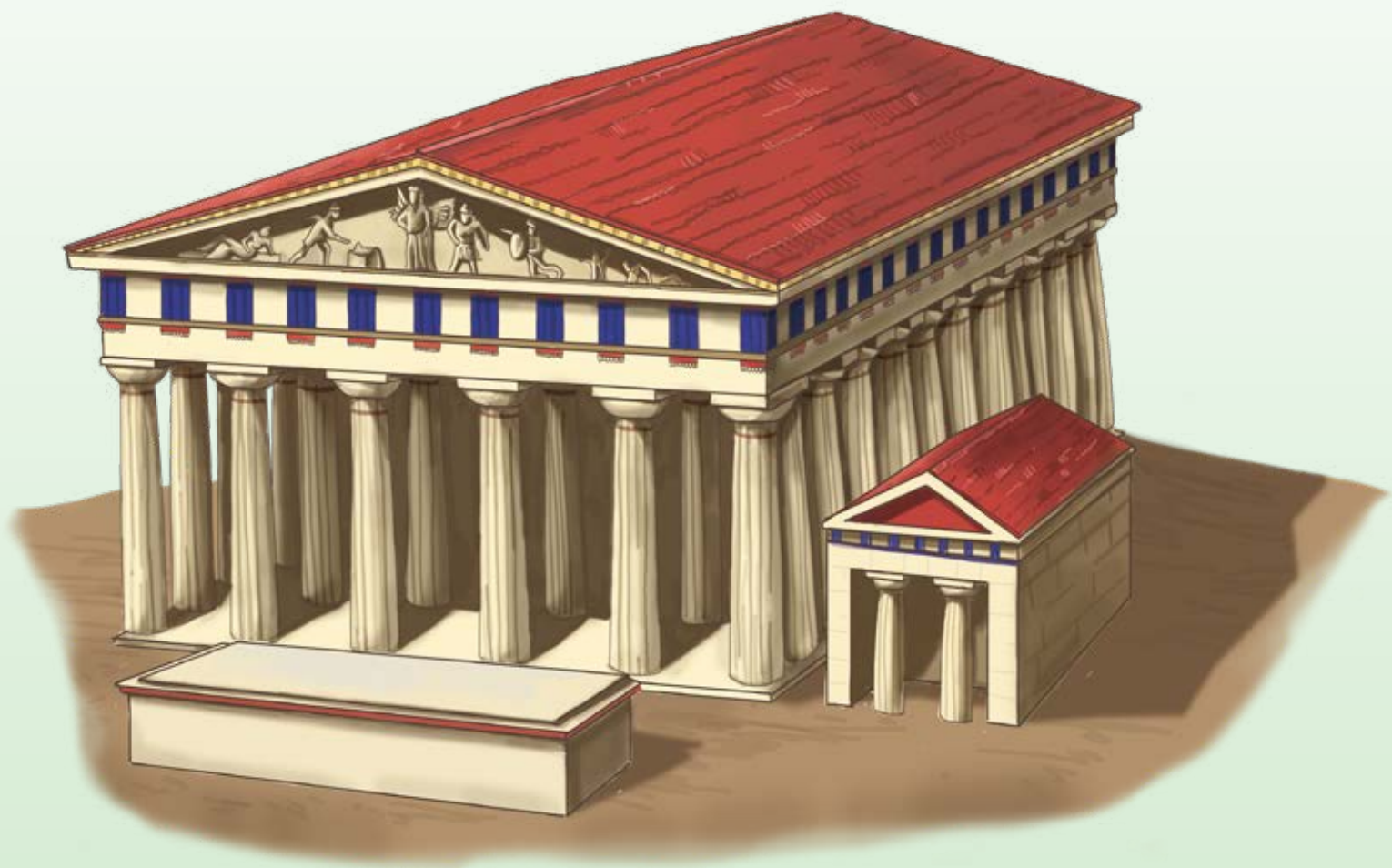
Všechna práva vyhrazena. Šíření či reprodukce obsahu nebo jeho částí jakýmkoliv způsobem jsou bez předchozího písemného souhlasu vydavatele zakázány.

Zvláštní poděkování patří panu Mgr. Petru Máchovi za jeho příjemné jednání a profesionální spolupráci.

HRAVÝ DĚJEPIS 6

Učebnice pro 6. ročník ZŠ a víceletá gymnázia

Obsah

Jak pracovat s učebnicí	4
Úvod do dějepisu	5
Prameny	5
Čas, časová osa, staletí, tisíciletí	8
Období dějin	10
Úvod do pravěku	11
Pravěk	11
Teorie vzniku světa a člověka	11
Časová přímka	11
Lovci a sběrači v době kamenné	12
Vývoj lidského druhu	12
Doba kamenná	14
Doba ledová	14
Život pravěkých lid	14
Mezolit	17
Zemědělci v době kamenné	18
Neolit	18
Eneolit	21
Zpracovatelé kovů	22
Doba bronzová	22
Doba železná	24
Pravěk v českých zemích	25
Keltové	26
Germáni	29
Slované	30
Opakování	31
Úvod do starověku	33
Vznik prvních států	33
Písmo	34
Mezopotámie	36
Dějiny Mezopotámie	37
Asýrie a Babylonie	39
Kultura ve starověké Mezopotámii	42
Přední východ	46
Starověký Egypt	49
Dějiny Egypta	51
Kultura Egypta	55
Indie	59
Čína	63
Opakování	67
Starověké Řecko	69
Přírodní podmínky	69
Zemědělství, řemeslo a obchod	69
Nejstarší osídlení egejské oblasti	70
Kréta a minojská civilizace	71
Ostrov Kréta	71
Krétské paláce	71
Zánik minojské civilizace	72
Mykénské období	73
Mykénské paláce a města	73
Zánik mykénské civilizace	74

Homérské období	75
Trojská válka, Odysseus	76
Antické Řecko	78
Formování městských států	78
Velká řecká kolonizace	78
Raná řecká tyranida	79
Sparta	80
Athény	81
Řecko-perské války	83
Athény v době Periklově	85
Peloponéská válka	86
Makedonská nadvláda	87
Alexandr Makedonský	87
Helénistické říše a konec řecké samostatnosti	89
Kultura ve starověkém Řecku	90
Náboženství	90
Věda a vzdělanost	91
Divadlo	92
Hry	92
Malířství	93
Sochařství	94
Architektura	95
Život ve starém Řecku	96
Opakování	97
Řím	98
Přírodní podmínky, zemědělství, řemeslo, obchod	98
Etruskové	99
Římští králové	101
Římská republika	103
Státní zřízení	103
Ovládnutí Itálie	105
Punské války	105
První punská válka	106
Druhá punská válka	106
Třetí punská válka	107
Ovládnutí Makedonie a Řecka	108
Krize republiky	109
Pokusy o řešení krize	110
Boje mezi populáry a optimáty	110
Spartakovo povstání	111
První triumvirát	112
Caesarova samovláda	113
Druhý triumvirát	114
Císařský Řím	116
Principát	116
Adoptivní císaři	118
Počátky křesťanství	120
Krize principátu	122
Dominát	122
Zánik Římské říše	125
Kultura ve starověkém Římě	128
Náboženství	128
Věda a vzdělanost	129
Malířství a sochařství	131
Architektura	132
Život ve starém Římě	133
Opakování	135
Jmenný rejstřík	136
Slovníček pojmů	138

JAK PRACOVAT S UČEBNICÍ

Milí žáci,

aby se vám dobře pracovalo s učebnicí, měli byste se nejprve seznámit s tím, co všechno učebnice obsahuje a jak s ní pracovat. Na začátku většiny kapitol najdete **otázky**, nad kterými byste se měli zamyslet a najít na ně odpovědi, které potom využijete při seznamování s novým učivem. Každá kapitola obsahuje **základní text**, který je na bílém podkladu a jsou v něm tučným písmem vyznačeny ty nejdůležitější informace.

Aby se vám v učebnici lépe orientovalo, je text rozdělen do podkapitol a každý odstavec má také svůj název. Kromě základního textu jsou v každé kapitole **obrázky s popisky a ukázky z dobových textů**. Tyto popisky a ukázky obsahují další **rozšiřující informace** a někdy také otázky nebo úkoly. Jsou určeny pro ty, kteří se o dějepis nebo třeba o určité období zajímají více, pro rychlejší žáky a podobně. Pokud jsou v textu některá odborná nebo cizí slova, jejich vysvětlení je ve **slovníčku**.

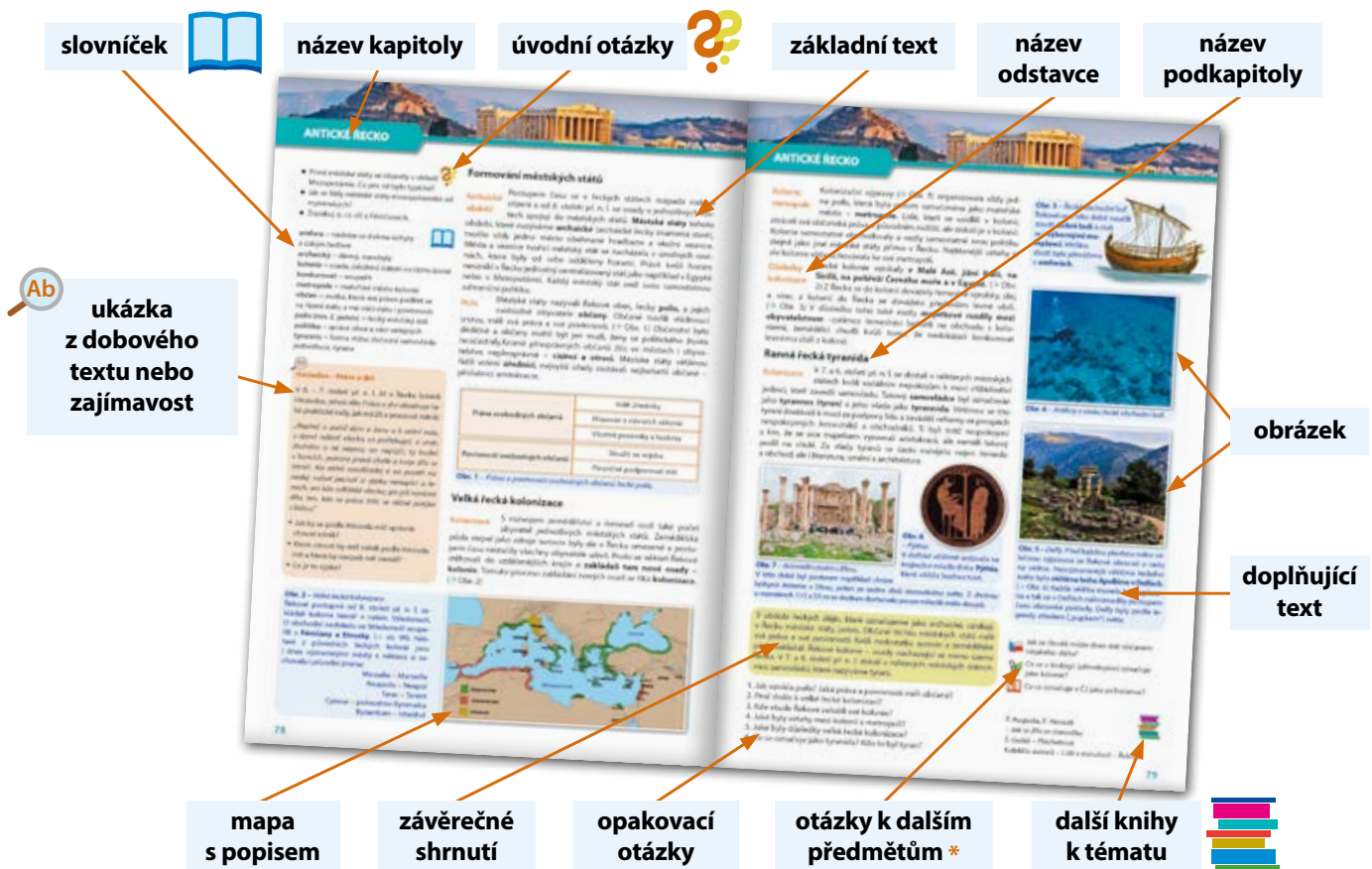
Na konci kapitoly najdete v rámečku ještě krátké **shrnutí** a za ním následují otázky. S pomocí těchto otázek si ověříte, zda jste učivu porozuměli, něco si z něj zapamatovali a také jak dokážete získané poznatky dále použít. Současně u každé kapitoly najdete otázky vztahující se k dalším vyučovacím předmětům nebo vašim zkušenostem ze života. S jejich zodpovězením vám jistě pomohou i učitelé ostatních předmětů. Na konci kapitoly pak najdete jména knih, které si můžete přečíst, abyste se dozvěděli ještě více o daném tématu.

Na závěr delších tematických celků jako je pravěk či starověk, na vás čeká souhrnné opakování s otázkami a úlohami vztahujícími se k danému období.

Na konci učebnice je **rejstřík**, v němž jsou vypsány všechny osoby, o nichž se v učebnici píše, a také rejstřík pojmů. Ten obsahuje vysvětlení všech cizích slov nebo nových pojmů, s nimiž se v učebnici setkáte.

* Mezipředmětové vztahy :

- – český jazyk a literatura
- – občanská výchova
- – zeměpis
- – matematika
- – přírodopis
- – fyzika
- – tělesná výchova
- – výtvarná výchova
- – hudební výchova
- – informatika
- – najdi na internetu
- – využij své zkušenosti

The diagram illustrates the layout of a textbook page with the following labeled components:

- slovníček** (dictionary)
- název kapitoly** (chapter title)
- úvodní otázky** (introductory questions)
- základní text** (main text)
- název odstavce** (section title)
- název podkapitoly** (subchapter title)
- ukázka z dobového textu nebo zajímavost** (excerpt from a historical text or interesting fact)
- obrázek** (image)
- doplňující text** (supplementary text)
- mapa s popisem** (map with description)
- závěrečné shrnutí** (concluding summary)
- opakovací otázky** (repetition questions)
- otázky k dalším předmětům *** (questions for other subjects)
- další knihy k tématu** (other books on the topic)

ÚVOD DO DĚJEPISU

V letošním roce se poprvé setkáváte s dějepisem jako vyučovacím předmětem. Seznámíte se s dlouhou a složitou cestou, kterou lidstvo během svého vývoje prošlo. Dozvíte se více o vzniku člověka, o jeho vývoji, o tom, které důležité události se v dějinách lidstva odehrály. Možná se ptáte, proč se dějepis učít, jestli má minulost pro váš život nějaký význam.

V hodinách českého jazyka jste se naučili číst a psát, v hodinách matematiky počítat. V hodině dějepisu se dozvíte, jak a proč písmo vzniklo, jak vznikly číslice. Smyslem výuky dějepisu není pamatovat si spoustu jmen, letopočtů nebo odborných výrazů. Důležitější je pochopit, proč k určitým událostem došlo, jaké jsou mezi jednotlivými událostmi souvislosti, uvědomit si, co z nich vyplývá a zda mají dřívější události význam pro náš současný život. Minulost ovlivňuje přítomnost a skrze přítomnost i budoucnost.

Záleží na tom, co si z minulosti vybereme. Můžeme se poučit o důsledcích lidských činů a to nám může pomoci některé chyby, které se v historii staly, již neopakovat. V minulosti najdeme vysvětlení mnoha současných jevů, dějů i problémů. Zároveň poznáme blíže dějiny naší civilizace a naučíme se vážit si našich předků. Znalost dějin nám také pomůže pochopit myšlení a kulturu jiných národů. Ale také poznáme, že ne na všechny otázky existuje předem daná jasná a jednoznačná odpověď.

Předmětem výuky dějepisu jsou **dějiny** – tedy **minulost lidstva**. To, co se událo před vznikem člověka, neoznačujeme jako dějiny. Tím se dějiny liší od minulosti, kterou rozumíme všechno, co se odehrálo až do současnosti. Cizím slovem se dějiny řeknou **historie** (z řeckého slova *historia*). Historie může být jak označení pro samotné dění, tak ale i název vědního oboru, který se dějinami zabývá.

antropologie = nauka o člověku, jeho původu a vývoji

archeologie = věda zkoumající na základě hmotných pramenů dějiny lidstva

archiv = soubor písemností (něčí archiv) a zároveň budova, kde jsou tyto písemnosti uloženy

depozitář = sklad muzea, galerie

expoze = předměty vystavené na výstavě, v muzeu

geologie = nauka o vývoji, složení a stavbě zemské kůry

historie = dějiny, věda o dějinách

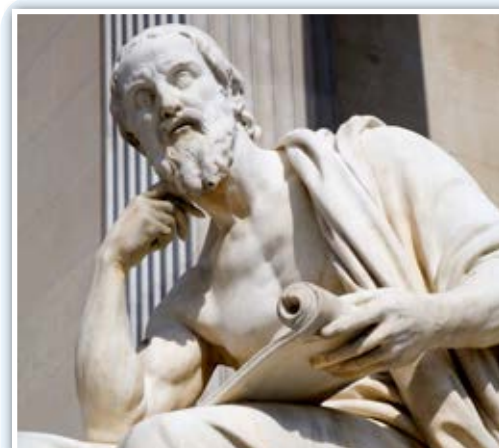
historik = vědec, zkoumající dějiny

Obr. 1 – S pomocí obrázků vysvětlí, proč by se člověk měl seznamovat s důležitými poznatky z historie.

Prameny

Informace o dějinách můžeme najít v odborných knihách, encyklopediích či například na internetu. Odkud se ale informace dostaly do těchto knih či na internet? Hlavním zdrojem, z něž čerpají znalosti o dějinách historikové, kteří potom napíší takovou knihu, jsou **prameny**. Pramenem je vlastně **všechno, co nám po předcích zbylo**. Může to být fotografie, deník, obraz, stavba, šperk, zbraň či jen zkamenělý otisk chodidel pravěkého člověka. Rozeznáváme tři hlavní druhy pramenů – písemné, hmotné a obrazové.

Obr. 2 – *Hérodotos*
Řecký historik přezdívaný „otec dějepisu“

LOVCI A SBĚRAČI V DOBĚ KAMENNÉ

- Zjisti, jak původ člověka vysvětlují některá náboženství – například křesťanství nebo židovství.
- Ke které teorii došel Ch. Darwin? Jak se tato teorie nazývá?
- Které chování je vrozené a které se musíme v průběhu života naučit?

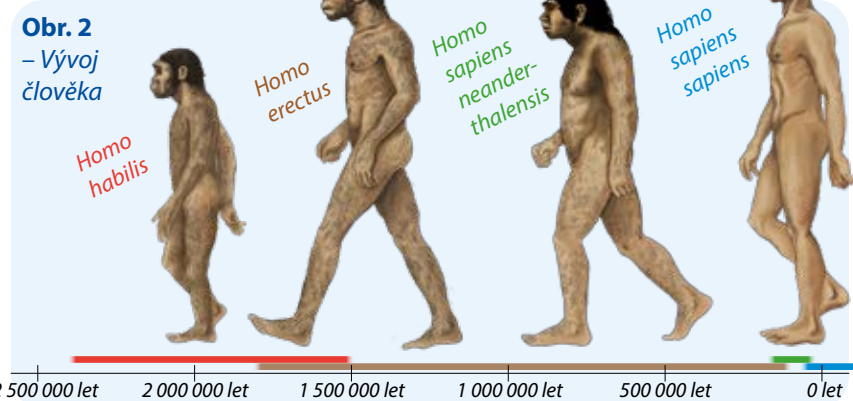

Vývoj lidského druhu

Lidský rod (latinsky *homo*) se začal vyvíjet v oblasti východní **Afriky** (→ Obr. 1) v období třetihor před 6 – 8 miliony let. Zde žili **homini-dé**, které můžeme považovat za svoje předky, ale i za předky šimpanzů nebo goril (= vyšších primátů). Nejznámější z hominidů je **australopithecus [australopitékus]**, o kterém se dlouho uvažovalo jako o přímém předku člověka. Ve čtvrtohorách se objevil první druh člověka – **člověk zručný** (latinsky *Homo habilis*). Člověk se od vyšších primátů liší změnami na kostře, ale také rozvinutým myšlením. **Lidský druh se dále vyvíjel**. V průběhu tohoto vývoje postupně docházelo k tomu, že se zvětšovala mozkovna, uvolňoval se palec pro úchop věcí, postava byla čím dál vzpřímenější a měnil se také například tvar čelisti. **Některé z vývojových linií člověka vymřely, z jiných se vyvinuly dokonalejší formy.** (→ Obr. 2, 3) Vítězem boje o přežití je druh *Homo sapiens sapiens*, **člověk dnešního typu**.

Obr. 1 – Olduvaická rokle
Místo ve východní Africe, kde byly nalezeny pozůstatky prvního zástupce rodu Homo.

Obr. 2
– Vývoj člověka

Obr. 3 – Vývoj člověka

Nejvíce změn je vidět na vývoji lidské lebky. Všimni si rozdílů mezi lebkou **člověka vzpřímeného** (vlevo; nález z čínské oblasti Ču-ku-tien) a **člověka dnešního typu** (vpravo; nález z pravěkého hromadného hrobu v Předmostí u Přerova).

- Popiš, k jakým změnám došlo.

abstraktní myšlení = nezabývá

se konkrétními příklady

hominid = (z lat. lidem podobní) čeleď primátů, patří do ní člověk, gorily, šimpanzi a orangutani

migrovat = stěhovat se

se vysokou, svalnatou postavou (výška až 1,8 m a váha 70 kg). Jeho tělo již nepokrývala srst, ochlazoval se potem. Díky tomu se mohl pohybovat i během horkého dne. Lovil menší a středně velkou zvěř. Jako první člověk v dějinách dokázal využít a udržovat oheň. Vytvářel důmyslné nástroje, takzvané pěstní klíny. (→ Obr. 5)

Člověk zručný

Člověk zručný (*Homo habilis*) žil ve východní Africe. Byl menší a lehčí než současný člověk (byl vysoký asi 1,5 m a vážil asi 45 kg). Pohyboval se **vzpřímeně po dvou** bez kolébání. Živil se nejen rostlinami, ale i zvířecím masem. Není zcela známo, zda zvířata dokázal i ulovit. Právě požívání masa přispělo k rozvoji rozumových schopností díky bílkovinám, které pomáhají růstu mozku. Člověk zručný vyráběl první kamenné nástroje. (→ Obr. 4)

Člověk vzpřímený

Člověk vzpřímený (*Homo erectus*) také pocházel z Afriky, ale rozšířil se i do Asie a do Evropy (jeho pozůstatky můžeme nalézt i na našem území). Vyznačoval

Obr. 4 – Výroba kamenných nástrojů
Ranou jednoho kamene o druhý se odlomí jeho části. Větší část nazýváme „sekáč“, menší jsou „ústěpy“. Sekáč je vhodný např. k opracování dřeva. Tyto nástroje používal již člověk zručný.

Obr. 5 – Pěstní klín

Pěstní klín je v horní části tupý a široký (např. k roztloukání), spodní část má ostré hrany (k řezání). Vyráběl se nejčastěji z kamene zvaného pazourek.

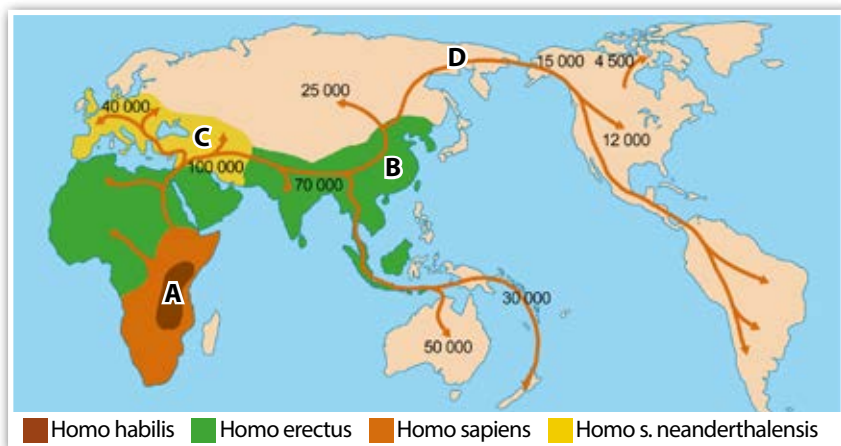
LOVCI A SBĚRAČI V DOBĚ KAMENNÉ

Člověk
rozumný

Člověk rozumný (*Homo sapiens*) se na světě vyskytoval v mnoha různých formách. Zejména pro Evropu je významný člověk rozumný **neandertálský** (*Homo sapiens neanderthalensis* podle naleziště v údolí Neanderthal v Německu). Neandertálec **žil v době ledové**, kdy značnou část kontinentu pokrýval ledovec. Nízkým teplotám byl fyzicky přizpůsoben (měl silné kosti, mohutné svaly, více ochlupení, měl nižší postavu). Kromě menších zvířat dokázal ulovit i například jeskynního medvěda. K lovu zpravidla využíval kyj nebo oštěp. Neandertálci žili v **tlupách** v počtu zhruba do třiceti jedinců a migrovali za zvěří. Svá přechodná obydlí zakládali hlavně v blízkosti jeskynních převisů, kde si budovali přístřeší z kostí velkých zvířat, větví, kamenů, kožesin a dalších přírodních materiálů. Je také pravděpodobné, že neandertálci byli schopni ušít oblečení. I přes svou vynalézavost neandertálci **na konci poslední doby ledové vyhynuli**. Příčiny jejich vyhynutí dosud nebyly spolehlivě objasněny. (→ Několik teorií vymření neandertálců)

Člověk
dnešního
typu

Člověk dnešního typu (*Homo sapiens sapiens*) přišel do Evropy zhruba před 40 000 lety pravděpodobně z Afriky. Vyznačoval se vysokou, atletickou postavou, úzkým tvarem lebky a špičatou bradou. Dokonale ovládal **lov malých i velkých zvířat**. Teprve u člověka dnešního typu se poprvé setkáváme s uměleckým citěním. Asijský druh *Homo sapiens sapiens* **poprvé osídlil také Ameriku a Austrálii**. (→ Obr. 8)

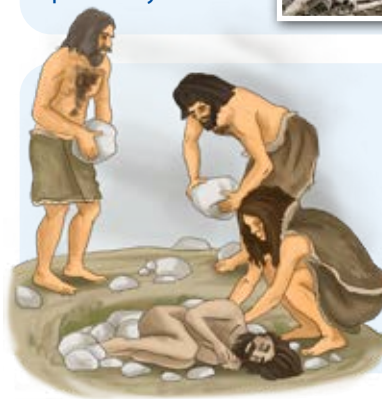

Obr. 8 – Rozšíření člověka. Za kolébkou člověka je považována východní Afrika (A), odkud pochází nálezy australopitheců a člověka zručného. Prvním druhem, který žil i mimo Afriku, byl člověk vzpřímený (B). Dalším významným druhem člověka byl neandertálec (C). Teprve člověk dnešního typu (D) se pak rozšířil i do Ameriky a Austrálie. K osídlení Ameriky došlo přechodem „suchou nohou“ přes dnešní Beringovu úžinu. V době ledové se snížila hladina moře, poté se úžina opět zalila.

Lidský druh (*homo*) se oddělil od skupiny hominidů. Od primátů se liší stavbou těla a **schopností abstraktního myšlení**. Druh *Homo habilis* první opracovával kámen. *Homo erectus* dokázal využít oheň a prokazatelně lovil zvěř. Osídlil Evropu a Asii. Neandertálci se dokázali přizpůsobit podmínkám doby ledové, na jejím konci však vyhynuli. Vyskytovali se zejména v Evropě a v části Asie. Dnešní člověk (*Homo sapiens sapiens*) se objevil zhruba před 40 000 lety a osídlil i Ameriku a Austrálii.

1. Kdy a kde se poprvé objevuje první předek člověka?
2. Co přispělo k jeho odlišnosti od zbylých primátů?
3. Který druh člověka se poprvé rozšířil mimo Afriku?
4. V čem byli neandertálci jedineční, co ovládali jako první?
5. V čem překonal *Homo sapiens sapiens* své předchůdce?

Obr. 6 – Neandertálci byli první lidé, kteří pohřbívali své mrtvé. Ukazuje to na jejich soucit a víru v posmrtný život.

Obr. 7 – Pohřeb z naleziště La Chapelle-aux-Saints [la šapel ó seints] ve Francii

Několik teorií vymření neandertálců

1. Neandertálci se zkřížili s *Homo sapiens sapiens*, a tím vymizeli.
2. Neandertálců bylo méně než příslušníků druhu *Homo sapiens sapiens*.
3. Špatná organizace. Neandertálci neměli v tlupě rozdělené role. Všichni dělali všechno. V tlupách *Homo sapiens sapiens* lovíli jen ti nejschopnější, ostatní se věnovali jiným činnostem.

Co znamená, když o někom dnes řekneme, že se chová jako neandertálec?

Jakými způsoby bylo možné rozdělát oheň dříve a jakými dnes?

Jak vypadá přesnější zařazení člověka z pohledu biologie?

E. Tinková, K. Hrbková
– *Jak se žilo v pravěku*

Z. V. Špinar, Z. Burian – *Kniha o pravěku*

V. Mazák – *Jak vznikl člověk (Sága rodu homo)*

PRAVĚK V ČESKÝCH ZEMÍCH

Zemědělství a řemesla

Keltové přemýšleli nad obděláváním půdy a dokázali ji dobře využít. Věděli, že pole dokáže plodit nejvýše čtyři roky, poté se musí nechat odpočinout. Na jednom poli pěstovali více plodin a půdu hnojili. K obdělávání půdy používali **radlice** (→ Obr. 12) a motyky. Obilí sklízeli srpy a nově i **kosami**, k jeho mletí používali žernovy (kamenné mlýnky). Keltové jsou **známí výrobou** kvalitního **železa**. Těžili rudu, vytvářeli z ní železo a v kovářských dílnách vyráběli nástroje k obdělávání půdy, sekyry, zbraně pro bojovníky. Při výrobě keramiky využívali **hrnčířský kruh**. Z drahých kovů zpracovávali zejména **zlato** a stříbro na výrobu šperků a nově také mincí. Podobu mincí převzali od Řeků a Římanů, později si jejich vzhled přizpůsobili. (→ Obr. 13) Keltové vyráběli také sklo.

Obr. 12 – Radlice

Keltové vytvářeli radlice ze dřeva, které okovali železem. Na radlici bychom našli tzv. krojidlo, kterým se rozřezávaly drny.

Obr. 13 – Keltské mince

Na Slovensku byly nalezeny stříbrné mince, na jejichž zadní straně se objevoval nápis BI-ATEC psaný latinkou. Zřejmě se jedná o jméno významného náčelníka. Dalším typem keltské mince jsou také tzv. duhovky. Je to lidové označení keltské zlaté mince statér. Duhovky se jim začalo říkat proto, že je lidé nacházeli na polích většinou po dešti, který tyto mince omyl, a ty se potom třpytily ve slunci. Duhovky tak byly spojovány s duhou a lidé se domnívali, že se nalézají tam, kde se duha dotýká země.

 Která evropská země se označuje jako „země galského kohouta“?

 Jak vznikají usazené horniny (jako např. švartna)?

 Proč se na jednom poli musí střídat v průběhu let plodiny?

J. Filip – *Keltská civilizace a její dědictví*
C. Hamilton, S. Eddy – *Tajemný svět Keltů*
V. Hulpach, T. Řízek – *Keltské mýty a báje*

Náboženství

Keltové **uctívali přírodu** – zvířata (například kance nebo koně), rostliny (dub, jmelí) a také třeba posvátné prameny. Věřili v mnoho bohů. Někteří bohové byli rozšíření ve všech keltských kmenech, jiní jen v některých. Mezi nejznámější patřili **Teutates** (nejvyšší z bohů), **Taranis** (bůh nebe a bouří) a **Epona** (bohyně koní). Při uctívání prováděli **rituály a oběti** (zakopávali poklady, zabíjeli zvířata i lidi). Keltové rozdělovali rok na **čtyři období**, každé začínalo svátkem. (→ Keltské svátky) Keltové věřili v **posmrtný život** a nebáli se smrti. Proto byli velmi odvážní v boji.

Keltské svátky

Keltové slavili v souvislosti s ročními obdobími několik významných svátků. Památka na některé z nich se nám zachovala v podobě svátků, které slavíme i v dnešní době.

• Zkus k těmto keltským svátkům přiřadit jejich dnešní podobu:

Samhain (v noci z 31. října na 1. listopadu)

– Začátek keltského nového roku; doba, kdy mizí hranice mezi světem živých a mrtvých. Keltové věřili, že duše mrtvých se v tento čas vrací na zemský povrch a živí mohou navštívit podsvětí.

Imbolc (na počátku února, když se objevily první známky jara)

– svátek světla, spojen s ohněm

Beltain (30. dubna)

– Oslavoval příchod jara, tepla a zrození. Příprava na hospodaření na poli.

Lughnasad (v noci z 31. července na 1. srpna)

– Oslavoval začátek sklizně.

Období od 4. do konce 1. st. př. n. l. označujeme jako dobu laténskou. Keltská civilizace se vyvinula z kultur doby bronzové a starší doby železné. Její původ hledáme ve střední a západní Evropě. Byla tvořena mnoha kmeny. Pro naše území je důležitý kmen Bójů. Keltové dosáhli vysoké úrovně v zemědělství a řemeslech (zejména hutnictví a kovářství, hrnčířství, výroba látek). Mezi jejich nepřátele patřili zejména Římané a Germáni. Na přelomu letopočtu Keltové pevninskou Evropu pod tlakem Germánů opouští a přesouvají se do dnešního Skotska a Irska.

1. Kdy a kde žili Keltové?
2. Co mají Keltové společného s naším územím?
3. V čem byli Keltové úspěšní?
4. Popiš, jak Keltové vypadali.
5. Co víš o keltském náboženství a keltských svátcích?
6. Vysvětli pojmy „druid“, „oppidum“ a „torques“.
7. Kdo patřil mezi nepřátele Keltů?

Germáni

Germánské kmeny přišly na naše území na přelomu letopočtu. Přicházely z oblasti dnešního Dánska a severního Německa. V oblasti české kotliny se usadili **Markomani**, které sem přivedl jejich vládce **Marobud**. Na jižní Moravě a na části území dnešního Slovenska se zdržoval **kmen Kvádů**.

Naše země nebyla hustě osídlená. Zbyla zde zhruba třetina keltických Bójů, zbytek odešel na západ. Germáni s bójskými zemědělci nebojovali. Období let **0 – 400 n. l.** nazýváme **doba římská**. V této době docházelo ke střetům s Římany, kteří chtěli rozšiřovat své území směrem na sever. Většina Germánů opustila území Čech a Moravy v období stěhování národů v 5. století n. l. Jejich místo postupně zaujímali Slované.

Zemědělství, řemeslo, bydlení Život germánského obyvatelstva byl závislý na zemědělství, které nebylo tak vyspělé jako keltské. Zpočátku neužívali ani kamenné mlýnky na obilí a půdu orali pouze dřevěným rádlím. Dávali přednost **chovu dobytka**, ale pěstovali také obilí, luštěniny a zeleninu. Stejně jako Keltové dokázali zpracovávat **železo**, ze kterého vyráběli zejména zbraně. Germánští obyvatelé stavěli tzv. **dvorce**, které tvořily kromě domů také sýpky, hospodářská stavení či venkovní pece. Dvorce se mnohdy sdružovaly do neopevněných vesnic.

Společnost, náboženství Germánská společnost se podobala keltské. V jejím čele byli **náčelníci**, silné postavení zaujímali bojovníci. Dalšími skupinami obyvatel byli také **kněží, řemeslníci a zemědělci**. Germáni věřili ve více bohů (→ Obr. 14), kterým byly předkládány oběti, někdy i lidské. S náboženstvím souvisel i vznik **písmá**. (→ Obr. 15) Kromě bohů věřili Germáni i v trpaslíky a obry, uctívali také posvátná místa (bažiny, prameny).

Nález Důkazy pobytu Germánů na našem území máme z **římských záznamů a z archeologických nálezů**. Za zmínku stojí zbytky pecí na výrobu železa z Tuchlovic (okres Kladno) a hrob velmože z Mušova (→ Obr. 16). Zde bylo také objeveno římské hraniční opevnění (tzv. limes Romanus), které sloužilo k obraně severní hranice Římské říše. Germáni s Římany bojovali, ale také vyjednávali. Při hranicích docházelo i k obchodování.

Germáni osídlili střední a západní Evropu v období 0 – 400 n. l., kterému říkáme doba římská. S Římany bojovali a vyjednávali. Na našem území se usídlili germánské kmeny Markomanů a Kvádů. V období tzv. stěhování národů jejich místo zaujali Slované.

1. Odkud Germáni přišli do střední Evropy a kde se usadili?
2. Kdo byl jejich soupeřem?
3. Porovnej společnost a způsob života Keltů a Germánů.
4. Jak se nazývá germánské písmo?
5. Vysvětli, co je to dvorec.

- Které jazyky patří mezi germánské?
- Co všechno mohli Germáni využít po Keltech?

Obr. 14 – Germánští bohové
Mezi nejznámější bohy patří Odin (Wodan), nejvyšší vládce, a Thor (Hromovládce), jehož kladivo slouží k boji s obry, ale i ke zlepšení úrody.

Obr. 15 – Runový nápis
V 1. století n. l. začalo být užíváno **runové písmo**. Byl mu připisován magický charakter. Podle legendy bylo lidem darováno nejvyšším bohem Odinem. Nápis z run na mečích měly bojovníkovi dodat odvahu a chránit ho před zlem.

Obr. 16 – Pohřeb velmože z Mušova
Těla běžných obyvatel byla **spálena** a uložena do popelnic. Velká pohřebiště sdílelo i několik osad dohromady. V **kostrových hrobech nacházíme pouze velmože**. Nejznámější hrob vlivného bojovníka byl u nás nalezen poblíž Mušova.

M. Todd – Germáni

ÚVOD DO STAROVĚKU

Obr. 2 – Piktogramy

Piktogramy používáme i dnes, protože jsou srozumitelné bez ohledu na jazyk, jímž mluvíme.

- Vyjmenuj ty nejznámější piktogramy, s nimiž se můžeš setkat (na letišti, na nádraží, ve veřejných budovách ...).
- Zjisti, kde se v budově školy nachází piktogramy a co znamenají.

Obr. 3 – Písař

Písaři byli velmi vážení zejména v těch státech, kde se užívalo obrázkové písmo, protože pro svou práci potřebovali mít rozsáhlé znalosti, které nebyly u běžného obyvatelstva obvyklé – museli znát až několik tisíc znaků.

Obrázkové písmo

Vývoj písmo byl postupný. Nejstaršími doklady komunikace jsou takzvané piktogramy, neboli obrázkové znaky, které jsou srozumitelné každému bez ohledu na jazyk, který používá. (→ Obr. 2) Později se z piktogramů vyvinulo **obrázkové písmo**, kde již obrázky nemají jen význam podstatných jmen, ale i dalších slovních druhů, jako jsou přídavná jména či slovesa.

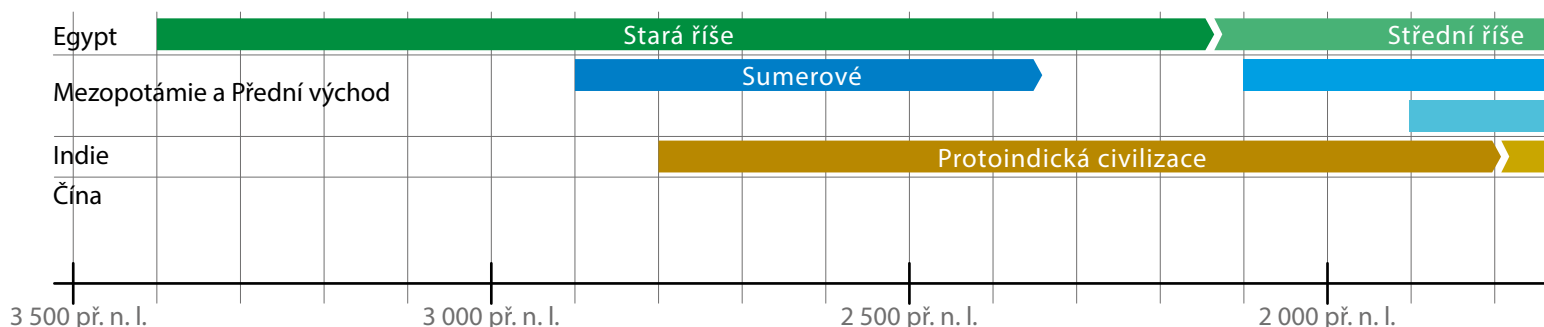
Hospodaření podél toků velkých řek mělo kromě dostatku vody k zavlažování výhodu také v tom, že **každoroční záplavy** přinášely na pole úrodnější půdu v podobě bahna z horních toků těchto řek. A tak i v době, kdy se ještě nevyužívalo cíleně hnojení, zajišťovaly záplavy to, že se živiny v půdě nevyčerpaly úplně a zemědělci mohli mít bohatou sklizeň.

Vznik států Vzhledem k pravidelně se opakujícím záplavám bylo ale také zapotřebí budovat nejrůznější **odvodňovací a zavodňovací kanály**. To vyžadovalo **organizovanou spolupráci mnoha lidí**. Na takový projekt nestačila jedna rodina, rod či vesnice, ale bylo třeba vytvořit větší organizované společenství. A tak začaly vznikat **první státy**. Starověké státy dělíme do dvou skupin – na státy **staroorientální a antické**:

Staroorientální podle latinského <i>oriens</i> = východ; státy nacházející se v severní Africe a Asii	Antické podle lat. <i>antiquus</i> [antikvus] = starý, dávný; antika je označení dějin a kultury Řecka a Říma
Mezopotámie, Egypt, Indie, Čína	Řecko, Řím
<ul style="list-style-type: none"> • vznikají v povodí velkých řek • hlavním způsobem obživy většiny obyvatel je zemědělství • jeden vládce, který vládne s pomocí úředníků, vojáků a kněží 	<ul style="list-style-type: none"> • vznikají v místech s méně vhodnými podmínkami pro zemědělství • hlavním způsobem obživy obyvatel je kromě zemědělství i řemeslo a obchod • různé typy vlády (demokracie, republika, císařství ...)

Písmo

Rozdíl mezi pravěkem a starověkem nespočívá jen ve vzniku států, ale také v tom, že se objevuje **písmo**. Bylo totiž nutné vést **záznamy** týkající se vybírání daní a dalších hospodářských a úředních záležitostí. Písmo se tedy poprvé objevuje tam, kde se objevují nejstarší zemědělské kultury a na ně navazující starověké státy.

ÚVOD DO STAROVĚKU

Jeden znak tak mohl mít více významů (například znak nohy znamenal jak podstatná jména „noha“ či „chůze“, tak i sloveso „chodit“) a pisař musel znát **několik tisíc znaků**. (→ Obr. 3) Obrázky se postupně zjednodušovaly, až ztratily svou původní podobu. (→ Obr. 4)

Slabičné písmo Později vzniklo písmo **slabičné**. Každá slabika měla svůj znak, a tak klesl počet znaků, které musel člověk při psaní znát. Slova byla sestavována ze **znaků pro jednotlivé slabiky**. Výhodou bylo také to, že se tímto písmem již dala zapisovat slova, která byla v jazyce nová nebo neznámá (například některá jména) a pro která by v obrázkovém písmu nebyl znak. (→ Obr. 5)

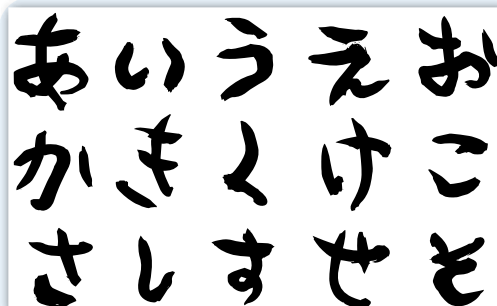
Hláskové písmo Ještě později vzniklo písmo **hláskové**. Základní jednotkou v řeči je hláska a těch je **asi třicet**. K zápisu jakéhokoli slova tak stačí znát jen velmi málo znaků. (→ Obr. 6) Hláskové písmo je nejjednodušší a používáme jej i my.

1. Jaký je rozdíl mez pravěkem a starověkem?
2. Vysvětli, jak spolu souvisí zemědělství a vznik státu.
3. Popiš, jak se začaly vytvářet ve starověku různé vrstvy společnosti.
4. Vyjmenuj nejstarší starověké státy a řeky, u nichž se nacházely.
5. Uveď rozdíly mezi obrázkovým, slabičným a hláskovým písmem.

- Které jsou typické znaky státu v dnešní době?
- Proč zemědělci v dnešní době využívají hnojiva?
- Uveď další příklady obrázkového a hláskového písma.
- Kolik hlásek máme v češtině?
- Vymysli a nakresli piktogram, jímž by se označila slova „pravěk“ a „starověk“.

Obr. 4
– Obrázkové písmo – egyptské hieroglyfy

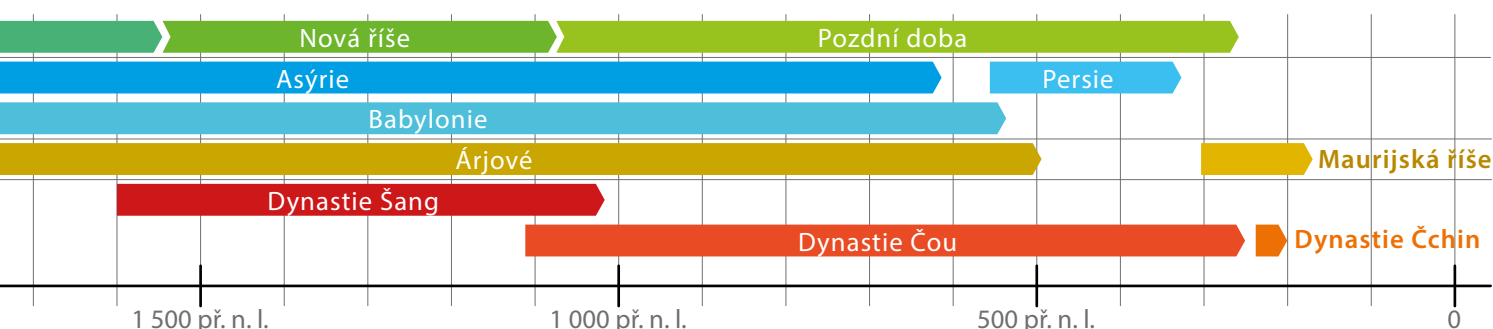

Obr. 5
– Slabičné písmo – japonské písmo hiragana

Obr. 6
– Hláskové písmo – řecká alfabeta

V období starověku začaly vznikat nejstarší státy v oblasti Mezopotámie, Egypta, Indie, Číny, Řecka a Říma. Se státy se setkáváme tam, kde se díky zemědělství objevila trvalá sídliště a lidé se začali dělit podle majetku do různých společenských skupin. Státy dělíme na staroorientální a antické. V období starověku se také objevuje písmo. Rozlišujeme písmo obrázkové, slabičné a hláskové.

KULTURA VE STAROVĚKÉ MEZOPOTÁMII

Obr. 10 – Klínové písmo mělo přes 700 znaků, které nejprve sloužily k záznamu jednotlivých slov, později také k zápisu slabik a hlásek. Klínové písmo se používalo k zápisu asyrštiny, babylonštiny i okolních jazyků (například staré perštiny).

Obr. 12 – Enkidu a Gilgameš

Epos o Gilgamešovi je veršovaný příběh, který se zachoval v několika verzích. Popisuje život krále Gilgameše, tyranského vládce, kterého změní až jeho přítel Enkidu. Když Enkidu zemřel, Gilgameš byl otřesen a vydal se na výpravu s cílem najít nesmrtelnost. Proto putoval za jediným nesmrtelným mužem, který přežil potopu světa. Ten mu poradil, jak nesmrtelnosti dosáhnout, ale Gilgamešovi se to nezdařilo. Na konci života pochopil, že nesmrtelnost je dána jeho činy. I on se tak stal nesmrtelným díky hradbám kolem města, které nechal v budovat a které ho budou navždy připomínat.

Písemnictví a literatura

Obyvatelé Mezopotámie jako první na světě začali zaznamenávat své myšlenky pomocí písma. Toto písmo nazýváme **klínové**. Vzniklo ve 4. tisíciletí př. n. l. v Sumeru a bylo vytvořeno ze staršího obrázkového písma. Zjednodušením jeho zápisu pak vzniklo písmo, které se snadněji rylo **do hliněných tabulek** (→ Obr. 10, 11).

Klínové písmo				
původní obrázek	otočení v pozdější fázi	starobabylonský tvar	asyrský tvar	původní nebo odvozený význam
				pták
				ryba
				osel
				slunce, den

Obr. 11 – Vývoj mezopotámského písma od obrázkového ke klínovému

Mezopotámci zaznamenali svým písmem mnoho příběhů. Často šlo o **myty** o stvoření, které popisovaly vznik světa, první potopu či vznik písma. Vzdělání kněží psali příběhy o bozích či oslavné **hymny**. K nejslavnějším literárním dílům Mezopotámie patří *Epos o Gilgamešovi*, který popisuje život krále Gilgameše, který vládl ve městě Uruku. (→ Obr. 12) Toto dílo se nám zachovalo díky Aššurbanipalově knihovně v Ninive. Ačkoliv tato knihovna byla při obléhání města vypálena, hliněným destičkám to neuškodilo – žár je naopak zpevnil. Z knihovny se nám tak zachovalo mnoho textů literárních, vědeckých či náboženských.

Dalším významným dílem je **Chammurapiho zákoník**, nejstarší zachovaný zákoník na světě. Obsahuje 282 zákonů, které řeší majetkové vztahy, manželské vztahy, vztahy mezi rodiči a dětmi, zabývá se trestnými činy i ochranou cti a zdraví. Bohatí občané měli možnost vinu odčinit penězi. Jinak platilo pravidlo odvety – „oko za oko, zub za zub“.

Mezopotámská přísloví se často vyprávěla jako příběhy o zvířatech. Jak takovému žánru říkáme?

Který antický spisovatel se těmito příběhy proslavil?

Chammurapiho zákoník

1. Jestliže někdo někoho obvinil a uvrhl naň podezření z vraždy, avšak neusvědčil jej, bude ten, kdo ho obvinil, usmrcen.

16. Jestliže někdo ukryl ve svém domě buď otroka, nebo otrokyni, uprchlé z paláce nebo nevolníkovi, a na výzvu hlasatele je nevydá, tento majitel domu bude usmrcen.

195. Jestliže dítě udeřilo svého otce, uříznou mu jeho ruku.

KULTURA VE STAROVĚKÉ MEZOPOTÁMII

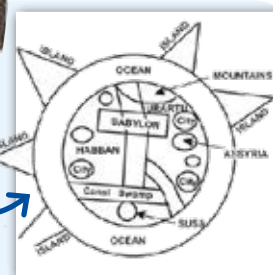
196. Jestliže právoplatný občan vyrazil oko příslušníku plnoprávných občanů, vyrvou mu oko.

198. Jestliže vyrval oko nevolníka nebo zlomil kost nevolníka, zaplatí jednu mino stříbra.

205. Jestliže otrok jiné osoby udeřil příslušníka třídy plnoprávných občanů ve tvář, uříznou mu ucho.

233. Jestliže stavitel postavil někomu dům a neudělal své dílo pevně a zeď spadne, tento stavitel pevně vystaví tuto zeď ze svých vlastních prostředků.

- Byli si všichni lidé v Mezopotámii rovni?
- Dostal každý člověk za svoje provinění stejný trest?
- Které druhy trestu existovaly?

Obr. 13 – Tato mapa pochází z Babylonu nejspíše z 3. tisíciletí př. n. l. a zachycuje město Babylon, moře a také Asýrii. Jde o nejstarší dochovanou mapu Mezopotámie.

Věda a vzdělanost

V dějinách Mezopotámie byly středisky vzdělanosti chrámy, paláce panovníků a také **školy**. Zde se žáci učili číst, psát, počítat a zacházet s hliněnými tabulkami (proto se škole říkalo dům tabulek). Písaři byli významnými lidmi ve městě. Důležití byli také pro krále, který sám často neuměl ani číst, ani psát. Vzdělanci se zabývali mnoha vědními obory, byli to výborní **matematici, astrologové** či **lékaři**. V Mezopotámii používali nejprve šedesátkovou a později desítkovou soustavu. Astrologové zkoumali nebeská tělesa, pozorovali dráhu pěti známých planet a dokázali určit dobu zatmění Měsíce či Slunce. Vytvářeli také horoskopy a čas počítali podle kalendáře rozděleného na 12 měsíců a týdny o sedmi dnech. Nemocní lidé mohli požádat o radu zaříkávače nebo lékaře, kteří připravovali léky a léčili nemoci. Dokázali provádět i některé chirurgické operace. V Mezopotámii vzniklo i mnoho praktických vynálezů. Již staří Sumerové **vynalezli kolo**, které se využívalo především v dopravě (→ Obr. 14), a **hrnčířský kruh**, který urychlil a zdokonalil výrobu keramiky.

Obr. 14 – Válčný vůz tažený koňmi. Vůz má plná dřevěná kola, která byla středovou osou připevňována k vozu koženými pásy.

Mezopotámie byla vyspělou civilizací, ve které se rozvíjelo mnoho vědních oborů. Důležitými vynálezy byly kolo a hrnčířský kruh. K velkolepé mezopotámské architektuře patřily zikkuraty, královské paláce či silné městské hradby. Mnoho se o životě lidí, panovníků či bohů dozvídáme z reliéfů tesaných do kamene či z dochovaných literárních děl, jako je Chamurapiho zákoník a Epos o Gilgamešovi.

astrologie = nauka o nebeských tělesech a jejich vlivu na pozemské dění

glazura = barevný povlak na keramických výrobcích či cihlách

hymnus = chvalozpěv, oslavná báseň

standarta = vlajka či znak (U standarty z Uru šlo však o chybné označení, jelikož nešlo o standartu, ale truhlici)

zikkurat = stupňovitá věž s chrámem na vrcholku

mina = váhová jednotka (asi 500 g)

 Kolik se v naší sluneční soustavě nachází planet a jak se jmenují?

 Při kterých matematických výpočtech stále počítáme v šedesátkové soustavě?

 Při jakých příležitostech se dnes skládají hymny? Kdo je autorem české státní hymny?

 Kde na světě byste ještě našli zikkuraty?

E. Petiška – *Příběhy, na které svítilo slunce*

M. Kerrigan – *Lidé starověku: co nám o sobě řekli: Mezopotámie*

V. Zamarovský – *Za sedmi divy světa*

Obr. 7 – Džoserova pyramida v Sakkáře patří mezi stupňovité pyramidy. Pod ní se nacházela faraonova pohřební komora. Pyramidy se však stavěly jen ve Staré říši, později je nahradily skalní hrobky.

Obr. 9
– Obytný dům

Obr. 10 – Stěny hrobek byly pokryty barevně zdobenými malbami s pohřebními texty.

Obr. 11 – Údolí králů poblíž Théb

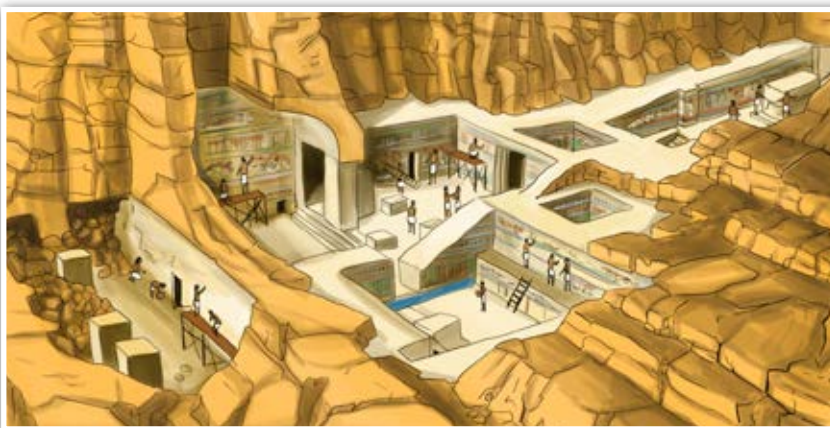

Obr. 8 – Vstup do chrámu

Chrámy byly většinou tvořeny komplexem několika budov. Stěny byly pokryty reliéfy panovníků a bohů tesanými do zdí. Největší dochovaný chrámový komplex stojí v Karnaku poblíž města Théby (dnešní Luxor) a nachází se v něm chrámy zasvěcené různým bohům.

Architektura V období starověkého Egypta vzniklo mnoho staveb, které byly vrcholnými stavitelskými díly. Jsou to zejména **pyramidy** (→ Obr. 6, 7) či **chrámy** (→ Obr. 8), které můžeme dodnes v Egyptě vidět. Většina monumentální architektury byla stavěna pro náboženské účely k uctění bohů či samotného panovníka, který byl za boha považován. Pro tyto stavby byl používán **kámen**. K ostatním stavbám se používaly nepálené **cihly** sušené na slunci, dřevo a bláto. Panovníci a urození lidé si ve městech stavěli své **paláce se zahradami**. Obyčejní lidé měli **domy** menší, přízemní, s malými okny, aby dovnitř neproudil teplý vzduch. Kuchyně se nacházela venku na dvorku. (→ Obr. 9)

K posmrtnému životu sloužily hrobky, a to jak pro obvyčné lidi, tak pro bohaté. Podle postavení člověka se pak hrobky lišily svou velikostí, výzdobou a množstvím předmětů v nich. Nejvýznamnějším pohřebišťem jsou skalní hrobky v Údolí králů. (→ Obr. 11, 12)

Obr. 12 – Skalní hrobky byly tesány mnoho metrů do skály v odlehlejších místech v poušti – v Údolí králů. Jejich stavitelé doufali, že nebudou jejich hroby objeveny. Nachází se zde více než šedesát doposud objevených hrobek. Většina byla objevena v 18.–20. století, často však byly vykradené.

KULTURA EGYPTA

Umění Staří Egypťané ovládali mnoho uměleckých řemesel. Danému umění se vyučovali v dílnách při palácích či chrámech. Jejich výrobky sloužily pro náboženské účely, nebo pro denní potřebu (např. šperky, nádoby). Egypťští sochaři zhotovovali velkolepé sochy bohů či panovníků z kamene (tzv. **kolosy**) i menší **sochy** ze dřeva.

Často se také do stěn chrámů tesaly krásné **reliéfy**, byla přesně stanovená pravidla, podle kterých se bohové či panovníci měli zobrazovat. V blízkosti chrámů byly často vztyčovány **obelisky** (→ Obr. 13) tesané z jednoho kusu kamene a pokryté hieroglyfy. Vstup do paláců či chrámů chránily sochy lvů s lidskou hlavou – **sfingy**. (→ Obr. 14) Interiéry egyptských staveb byly většinou barevně zdobené **nástěnnými malbami**. Umělci však nezobrazovali lidské postavy jako my dnes, ale každou část těla z jiného úhlu. Hlava tak byla zobrazena z profilu, tělo zepředu a nohy z profilu. Postavy neměly osobní rysy, ale ideální podobu. I zde se umělci řídili závaznými pravidly. Velikost postav také odpovídala jejich postavení a důležitosti.

Obr. 13 – Obelisky v chrámu v Karnaku jsou vyrobené ze žuly a mají výšku přes 20 metrů.

Věda a vzdělanost Egypťané získávali své vzdělání ve **školách**, kde se učili číst a psát. Vyšší vzdělání pak získávali v „**domech života**“, školách u chrámů či paláců, kde se vyučovali budoucí písaři a kněží. (→ Obr. 15) Zde se rozvíjely mnohé vědy, které Egypťanům pomáhaly nejen v běžném životě. Díky znalosti **astronomie** vytvořili kalendář, s jehož pomocí dokázali předpovídat dobu záplav. Tento kalendář posléze převzali i Římané. Rozvíjeli také **chemii** potřebnou pro výrobu barviv, líčidel či zpracování kovů. Při vyměřování polí, stavbě pyramid či jiných staveb byly důležité znalosti **matematiky** a **geometrie**. Egypťané se také proslavili jako výborní **lékaři** a byli vyhledáváni i v cizině. Dochovalo se rovněž velké množství lékařských spisů. Své lékařské postupy však spojovali s náboženstvím a magií.

hieroglyfy = egyptské písmo
kolos = socha velkých rozměrů
monumentální = velkolepý
obelisk = sloup ve tvaru jehlanu
piktogram = jednoduchý obrázek
reliéf = prostorová výzdoba vystupující z plochy
sfinga = socha s tělem lva a hlavou člověka

Obr. 14 – Sfinga v Gíze
Sfingy v Egyptě měly různé velikosti – největší se nachází v blízkosti pyramid v Gíze, kde má střežit hrobky faraonů. Menší sfingy také lemují vchod, do chrámů či paláců. Někdy měly sfingy zvířecí hlavu a zobrazovaly některého z bohů.

Obr. 15 – Soška písaře s papyrem pochází ze Staré říše a byla nalezena v Sakkáře.

Obr. 4 – Císař Čchin Š'-chuang-ti (Čeng)

Vláda čínských dynastií

legendární dynastie **Sia**

dynastie **Šang**

1766 – 1046 př. n. l.

dynastie **Čou**

1027 – 256 př. n. l.

dynastie **Čchin**

221 – 207 př. n. l.

dynastie **Chan**

206 př. n. l. – 220 n. l.

období nejednotných království

dynastie **Suej**

581 – 618

dynastie **Tchang**

618 – 907

období nejednotných království

dynastie **Sung**

960 – 1279

mongolská nadvláda (**dynastie Jüan**)

1206 – 1368

dynastie **Ming**

1368 – 1644

mandžuská dynastie **Čching**

1644 – 1912

Dějiny

Na velkém území Číny postupně vznikala menší království, která mezi sebou vedla časté boje. Některým panovníkům se tu a tam podařilo sjednotit celé čínské území a založit si vlastní **dynastii**. Vládli jako neomezení vládci, často velmi bezohledně ke svým poddaným. Pro řízení tak rozsáhlého státu bylo potřeba mnoho úředníků a správců, kteří dohlíželi na jednotlivé části říše. Ve městech žili obchodníci a řemeslníci, zatímco nejpočetnější vrstva – zemědělci, žili na vesnicích. Panovník vlastnil také otroky určené k těžkým pracím.

Nejvýznamnější královskou dynastií byla ve starověku dynastie Čchin. Založil ji **Čchin Š'-chuang-ti**, kterému se během deseti let bojů podařilo sjednotit všech sedm čínských království a roku 221 př. n. l. se prohlásil **Prvním císařem**. (→ Obr. 4) Zemi rozdělil do správních celků, které s hlavním městem Sien-jang nechal propojit sítí silnic. V celé zemi zavedl jednotné váhy a míry i systém písma. V zemi vybíral daně, kterými financoval armádu i své rozsáhlé stavby. Tou nejvýznamnější byla obranná zeď na severu země známá jako **Velká čínská zeď**. (→ Obr. 5)

Obr. 5 – Velká čínská zeď byla dlouhá několik tisíc kilometrů. V pravidelných rozstupech byly postaveny hlídkové věže s posádkou, která s ostatními komunikovala pomocí signalizačních ohňů. Při stavbě zdi zemřely tisíce lidí, proto se jí také někdy říká nejdelší hřbitov na světě. Dnešní podobu získala zeď za dynastie Ming.

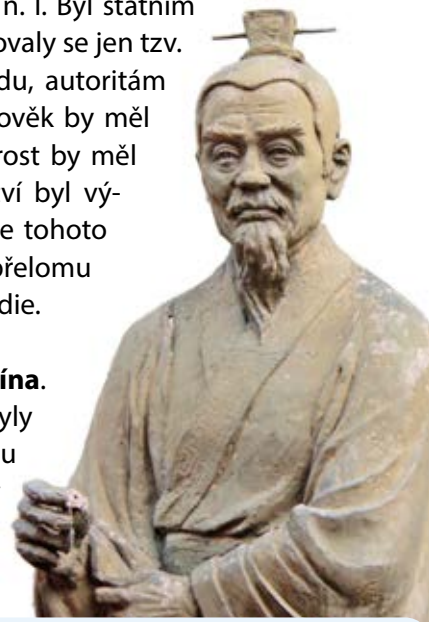
Po smrti Prvního císaře byla Čína opět rozdrobena na malé státy. Nedlouho nato však byla opět sjednocena pod dynastií Chan, která v Číně vládla dalších 400 let. Další dějiny Číny byly střídavým obdobím vlády dynastií, válek i nadvlády cizích států, např. Mongolů.

Obr. 6 – Terakotová armáda První císaře již během svého života začal budovat svou hrobku. Císař byl pohřben s velkolepou výbavou, jejíž součástí byla také terakotová armáda čítající kolem 8000 vojáků z pálené hlíny.

Náboženství

V Číně oproti jiným starověkým státům nevzniklo žádné jednotné náboženství. V původním přírodním náboženství byly uctívány přírodní a vesmírné síly, duchové předků a nejvyšší Pán nebes. Toto náboženství však ovlivňovaly filozofické proudy učenců, kteří se zabývali způsobem života a lidským chováním. Nejvýznamnějším z nich byl **Konfucius** (→ Obr. 7), který se narodil v 6. st. př. n. l. Byl státním úředníkem a později také učitelem etiky. Jeho dílo nebylo nikdy sepsáno, dochovaly se jen tzv. *Hovory*, citáty z jeho rozhovorů. Konfucius hlásal úctu ke společenskému řádu, autoritám a tradicím. Zároveň viděl cestu k lepší společnosti pomocí vzdělání. Každý člověk by měl být ušlechtilý, laskavý, pilný, mít dobrou vůli a vybrané chování. Svou moudrost by měl uplatnit ve správě státu, aby tím prospěl ostatním lidem. Vedle konfucianství byl významným směrem také **taoismus**, který vzešel z učení Lao-c'. (→ Obr. 8) Podle tohoto učení je cílem člověka osvobodit svou mysl a žít v harmonii s přírodou. Po přelomu letopočtu se do Číny dostalo další náboženství, a to buddhismus, původem z Indie.

Obr. 7 – Konfucius

Architektura

Pro stavby se v Číně používal dostupný materiál, tedy **dřevo a hlína**. Ze dřeva byly stavěny **domy a paláce**. Základem domů vždy byly podpěrné sloupy a příčné trámy, které tvořily jakýsi rám stavby a nesly veškerou tíhu. Trámy i sloupy byly často krásně vyřezávané a barevně zdobené. Střechy byly protáhlé a při okrajích mírně zvednuté. Domy měly často tvar písmene U s dvorem uprostřed. Velikost a barevné provedení domů odpovídaly společenské postavení jejich majitelů. Ve městech se kromě domů, které byly stavěny uvnitř městských hradeb, nacházela také **tržiště** a paláce vládců. Ti si nechávali stavět přepychové paláce stranou na vyvýšených místech, aby měli dostatek soukromí, a obrovské **hrobky**, ve kterých bylo uloženo vše potřebné k posmrtnému životu. Hlína byla používána k výrobě cihel nebo (jako při stavbě Velké čínské zdi) byla udusávána v několika vrstvách a prokládána rákosem pro zpevnění (→ Obr. 9). Typickou čínskou stavbou je také **pagoda** (→ Obr. 10). Jde o několikastupňovou stavbu, která byla převzata z indických věží a sloužila náboženským účelům.

Obr. 8 – Znak jing a jang je základním symbolem taoismu i konfucianismu a symbolizuje dvě opačné, ale navzájem se doplňující síly, jako je noc a den, světlo a tma, dobro a zlo.

Obr. 9 – Stavba Velké čínské zdi

Písmo a literatura

Čínské písmo vzniklo asi před třemi tisíci lety a jde o nejdéle používané písmo na světě. Od dob starověku se téměř nezměnilo. Je tvořeno znaky odpovídajícími celému slovu, které jsou zapisovány pod sebe. Při běžné četbě je však potřeba znát alespoň 3 tisíce základních znaků. Se znalostí písma se rozvinulo i **kaligrafické umění**, krasopisný zápis písma, které je pěstováno dodnes (→ Obr. 11).

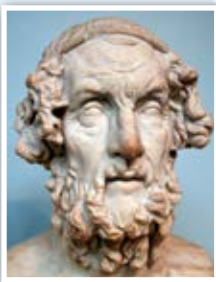

Obr. 10 – Čínská pagoda

Obr. 5 – Homér

Homér je tradičně považován za autora eposů Ilias a Odyssea, přestože o tom mají dnešní badatelé pochybnosti, neboť dílo považují za řadu básní vytvořených lidovými pěvci.

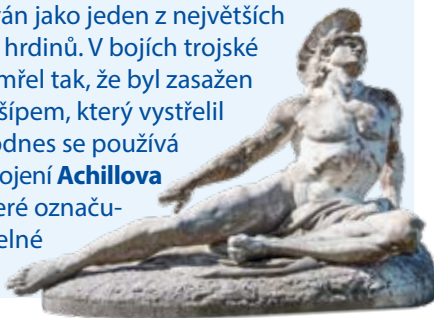

Homér,
Ilias,
Odyssea

O životě Řeků v tzv. „temném období“ se nám kromě archeologických nálezů zachovaly také dva významné **eposy Ilias a Odyssea**, za jejichž autora pokládali Řekové slepého básníka **Homéra**. (→ Obr. 5) Eposy líčí děje spojené s trojskou válkou. Epos Ilias (Řekové nazývali Tróju Ilion) líčí události 51 dní v závěru obléhání Tróje, které ale celkem trvalo 10 let. Odyssea vypráví o 10 let trvajícím návratu Odyssea na rodný ostrov Ithaku.

Obr. 6 – Achilles

Jeho matkou byla bohyně Thetis, která malého Achilla koupala v řece Stygu (1. pád – Styx), aby získal nesmrtelnost. Jediným Achillovým zranitelným místem tak byla pata, za kterou ho Thetis při koupání držela. Byl uctíván jako jeden z největších řeckých hrdinů. V bojích trojské války zemřel tak, že byl zasažen do paty šípem, který vystřelil Paris. Dodnes se používá slovní spojení **Achillova pata**, které označuje zranitelné místo.

Trojská válka, Odysseus

Příčiny
války

Při svatbě Pélea a Thetis vhodila bohyně sváru Eris mezi účastníky hostiny jablko, které bylo určeno „té nejkrásnější“. Do sporu o jablko se zapojily Héra, Athéna a Afrodita. Jejich spor měl rozhodnout **Paris, trojský princ**. Ten jablko přisoudil Afroditě a ta mu jako dar přislíbila za manželku nejkrásnější ženu světa. Tou byla **Helena**, manželka spartského krále Meneláa. S pomocí Afrodity Paris Helenu unesl a tím přivolal na sebe a své rodné město Tróju pomstu.

Trojská
válka

Král Meneláos a jeho bratr, mykénský král Agamemnón, shromáždili vojsko z celého Řecka a oblehli Tróju. Obléhání trvalo deset let, na obou stranách padlo mnoho slavných bojovníků, mezi nimi na řecké straně například Patroklos i nejslavnější řecký hrdina **Achilles** (→ Obr. 6), na trojské straně pak i samotný Paris. Nakonec Řekové dosáhli vítězství Istí, když před branami postavili obrovského **dřevěného koně** (→ Obr. 9), do kterého se ukryli nejlepší bojovníci pod velením **Odyssea**. Zbytek vojska pak předstíral ústup. Trójané uvěřili tomu, že bude-li kůň vtažen do města, stane se Trója nedobytnou. (→ Obr. 7) Dokonce kvůli velikosti koně museli zbourat část hradeb. V noci ale vojáci schovaní uvnitř koně otevřeli brány města a řecké vojsko, které se mezitím vrátilo, se Tróje zmocnilo. Ráno zůstaly z města jen hořící rozvaliny. (→ Obr. 8)

Obr. 7 – Láokoón

Toto sousoší zobrazuje trojského kněze Láokoóna, který varoval Trójané, aby nebrali dřevěného koně do města. Prohlásil: „Nevěřte Danaům, i když přinášejí dary!“ (Trójané jako Danae označovali Řeky.)

Vzápětí byl se svými dvěma syny zardoušen hady, kteří se vynořili z moře. Trójané to pokládali za znamení bohů a vtáhli koně do města. Dodnes se používá slovní spojení **danajský dar** pro dar, který přináší spíše potíže a zlo než užitek.

Obr. 8 – Pozůstatky Tróje na kopci Hissarlik v Turecku

Po dlouhou dobu nebylo jasné, zda Trója, o níž vyprávějí Homérové eposy, skutečně existovala. Teprve v 19. století archeolog **H. Schliemann**, jehož celoživotním snem bylo objevit právě toto bájně město, při výzkumu v Turecku na kopci Hissarlik objevil pozůstatky Tróje. Podařilo se mu to právě proto, že se tvrdohlavě držel Homérova popisu okolí města, podle nějž místo našel.

Obr. 9 – Trojský kůň

Nejstarší vyobrazení trojského koně z doby kolem roku 670 př. n. l. pochází z řecké nádoby zvané pithos, která sloužila k uchovávání obilí nebo vína.

HOMÉRSKÉ OBDOBÍ

Odyssea

Po dobytí Tróje se Odysseus vydal nazpět na svůj rodný ostrov Ithaka. Cestou si však zneprátelil boha Poseidóna, protože oslepil jeho syna, **Kyklopa** jménem Polyfémos. Kvůli tomu Odysseus 10 let bloudil po cizích zemích. (→ Obr. 10) Cestou se Odysseus setkal například s Lótofágy (jedlíci lotosu, květiny, která přinášela zapomnění), lidožravými Laistrygóny, kouzelnicí **Kirké**, která měnila muže ve zvířata, či Sirénami, které svým zpěvem lákaly námořníky na útesy. Proplul mezi mořskými obludami **Skyllou** a **Charybdou**. Jeho společníci cestou zemřeli, on sám se dostal k nymfě **Kalypsó**, která jej zdržela celých osm let. Nakonec se vrátil na Ithaku, kde jej po dvacet let věrně očekávala manželka Pénélopé.

Řečtí bohové

Zeus (2. p. Dia) = vládce bohů

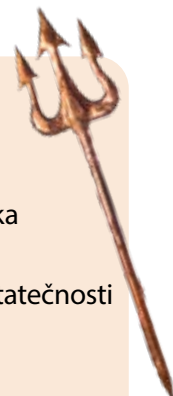
Héra = Diova manželka, patronka manželství a zrození

Athéna = bohyně moudrosti a statečnosti

Afrodita = bohyně lásky a krásy

Poseidón = bůh moří

(Více se o řeckých bozích dozvíte na str. 90 v kapitole o řecké kultuře)

Obr. 10 – Odysseovo putování

Bytosti, s nimiž se Odysseus na svých cestách setkal, byly sice mytické, přesto se pozdější badatelé pokusili určit, kde pravděpodobně podle představ Řeků mohly tyto bytosti žít. Odysseovo putování bylo také častým námětem výzdoby řecké keramiky.

K označení čeho se v matematice používají písmena řecké alfabety?

Co v matematice označuje písmeno řecké alfabety π (pi)?

Proč se určitému druhu počítačového programu říká trojský kůň?

Která část lidského těla je pojmenována po Achillovi?

Které jiné eposy kromě Iliady a Odyssey znáš?

Jak by se měl člověk zachovat, když zazní siréna?

Co znamená, když se řekne, že například vyvážená strava je alfou a omegou zdraví?

Období 12. – 9. století př. n. l., kdy v Řecku začíná doba železná, nazýváme homérské nebo také „temné“ období. V této době vznikly dva nejvýznamnější řecké eposy, Ilias a Odyssea, za jejichž autora je pokládán básník Homér. Ilias vypráví o obléhání maloasijského města Tróje řeckým vojskem, Odyssea popisuje desetileté putování Odyssea z trojské války.

1. Proč je období mezi 12. a 9. stoletím př. n. l. označováno jako „temné“?
2. Které kmeny osídlily v této době oblast Řecka a Malé Asie?
3. Jak vznikla řecká abeceda?
4. Co bylo příčinou trojské války? Kteří bájní hrdinové se války zúčastnili?
5. Jak trojská válka skončila?
6. Proč trval Odysseovi návrat z trojské války 10 let?
7. S kým se Odysseus cestou setkal?

P. Augusta, F. Honzák
– *Jak se žilo ve starověku*

P. Oliva – *Dějiny starověkého světa*

E. Petiška – *Staré řecké báje a pověsti*

V. Zamarovský

– *Bohové a hrdinové antických bájí*

Obr. 30
– Spojenci Sparty a Athén v peloponéské válce

Obr. 31 – Alkibiadés

Významnou postavou peloponéské války byl Alkibiadés. Během války několikrát změnil strany – nejprve byl athénským velitelem, poté se ho pokusili jeho odpůrci obvinít z náboženských přestupků, a tak uprchl do Sparty, kde radil Sparťanům, jak vést válku proti Athénám. Byl však vypuzen i ze Sparty a své služby nabídl Peršanům (ti byli po jistou dobu spojenci Sparty), jimž radil, jak ukončit válku co nejvýhodněji pro Persii. Poté se vrátil zpět do Athén a byl zvolen stratégem, ovšem znovu zde upadl v nemilost a odešel do vyhnanství.

- Z čeho se získává slonovina?
- Co to je atom?
- Jak lze zabránit šíření epidemie?

J. Kvirenc – *Evropa do roku 1914*
– *Historie v dokumentech*
P. Oliva – *Kolébka demokracie*
R. Osborne – *Dějiny klasického Řecka*

1. Jak se rozvíjely Athény v Periklově době?
2. Jak došlo k tomu, že se na řízení Athén mohli podílet všichni Athéňané?
3. Co bylo příčinou peloponéské války? Kdo byl jejím vítězem?
4. Jaké důsledky měla peloponéská válka pro celé Řecko?

Peloponéská válka (431 – 404 př. n. l.)

Sparta a Athény

Mezi dvěma nejvýznamnějšími řeckými městskými státy – Spartou a Athénami – panovalo napětí. **Sparta s obavami sledovala mocenský vzestup Athén** a jejich námořního spolku. Skoro celé Řecko bylo nakonec rozděleno do dvou táborů – jedni byli přívrženci Athén a jejich námořního spolku, druzí spojenci Sparty a peloponéského spolku. (→ Obr. 30)

Průběh války

Při první vhodné příležitosti **Sparťané zaútočili** na oblast Attiky a zpusťovali celý kraj. Rolnické obyvatelstvo z Attiky se uchýlilo pod ochranu dlouhých zdí. Nahromadění obyvatel způsobilo rozšíření **epidemie** (moru nebo tyfu), při které zemřel i Periklés. Athéňané měli zprvu převahu na moři díky svému silnému loďstvu, Sparta měla naopak převahu na souši. Rozhodující bitva peloponéské války se odehrála na moři **u Aigospotamoi (Kozích říček) a Athéňané v ní utrpěli těžkou porážku**. Po dalších devíti měsících nakonec Athény kapitulovaly a loď spartského velitele Lýsandra vpluly v dubnu roku 404 př. n. l. do athénského přístavu. Sparta si dala kruté podmínky: Athéňané museli zničit své loďstvo, rozpustit námořní spolek a strhnout městské hradby. Do města byla dosazena vláda, kterou kontrolovala Sparta – bývá označována jako „**vláda třiceti tyranů**“. Tu sice po nějaké době opět nahradila demokracie, ale Athény už nikdy znovu nezískaly svou původní moc.

Sparta a Thébý

Sparta se stala opět nejmocnějším státem v Řecku. Peloponéská válka ji ale natolik oslabil, že toto své postavení nedokázala udržet. Po skončení peloponéské války tak propukla další válka, tentokrát mezi Spartou a Thébami. Thébané sice zvítězili v bitvě u Leukter v roce 371 př. n. l., ale ani jim se nepodařilo natrvalo si podrobit Řecko.

Athény se staly v době Periklově nejvýznamnějším řeckým městským státem. V této době zde působilo mnoho významných umělců a učenců, byla znovu vystavěna Akropole. Vzestup Athén ale nelibě nesla Sparta. Došlo k peloponéské válce, do níž se zapojila velká část řeckých městských států. Válka skončila porážkou Athén, ale zároveň vedla i k oslabení Sparty.

Makedonská nadvláda a konec řecké samostatnosti

Vzestup Makedonie

Makedonie byla původně jen malým královstvím, které leželo **severně od Řecka**. Makedoňané patřili ke skupině řeckých kmenů a s Řeckem udržovali čilé styky, dováželi do Řecka především dřevo na stavbu lodí. Na rozdíl od svých jižních sousedů – řeckých městských států – **byla Makedonie království**, její vládcí se pokládali za potomky Héraklovy. Makedonští králové sídlili v hlavním městě Pella.

Filip II.

S nástupem **Filipa II.** (→ Obr. 32, 33) na trůn začíná nová kapitola makedonských dějin. Během jeho vlády se mu podařilo vybudovat **silný stát** a využil při tom toho, že řecké městské státy byly oslabeny vzájemnými spory, které neustaly ani po skončení peloponéské války. Svolal do Korintu sněm, na němž ustavil spolek řeckých států, jehož cílem bylo tažení proti Persii. Filip byl dokonce zvolen pro válku s Persií velitelem řeckého vojska s neomezenou pravomocí. **Řecké městské státy** tak nepřestaly existovat, ale **ztratily svůj dřívější politický význam**. Uprostřed příprav na válečné tažení byl ale Filip zavražděn.

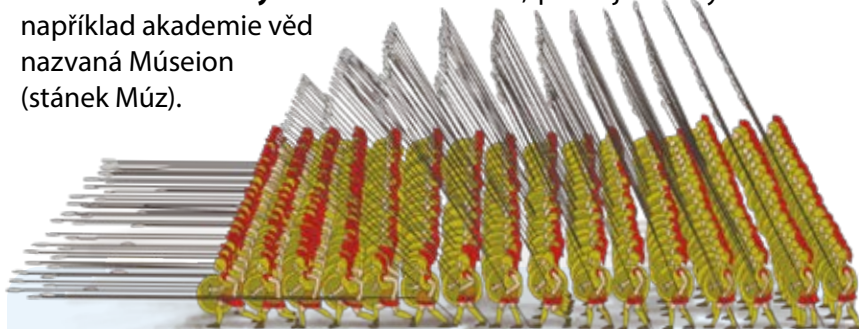
Alexandr Makedonský

Nástup na trůn

Po smrti Filipa II. v roce 336 př. n. l. se stal makedonským králem jeho dvacetiletý **syn Alexandr**. (→ Obr. 34) Ten nejprve potlačil pokusy o povstání v Řecku a pokračoval dále v plánech svého otce na **tažení proti Persii**. Vojsko, s nímž se vydal na tažení, tvořili jak makedonští, tak řečtí vojáci.

Tažení do Persie

Alexandrovo vojsko se střetlo s Peršany nejprve v bitvě **u Gráníku**, kde zvítězilo, a Alexandr ovládl téměř celou Malou Asii. Následovala další bitva **u Issu** (→ Obr. 38), kde byli Peršané zahnáni na útěk a perský král Dáreios III. zanechal na bojišti nejen svůj válečný stan s mnohými poklady, ale i manželku a dcery. Makedonské vojsko se zmocnilo Sýrie, Foinikie, Palestiny a vtáhl **do Egypta**, který patřil také Persii. Zde byl Alexandr vítán jako osvoboditel a prohlášen za faraona. U ústí nilské delty založil **Alexandrii**, první a nejproslulejší z měst, která nesla jeho jméno. **Alexandrie se stala centrem vědy starověkého světa**, později zde byla založena například akademie věd nazvaná Múseion (stánek Múz).

Obr. 35 – Falanga

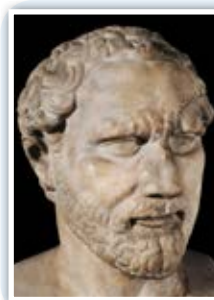
Filip II. provedl reformu armády. Její hlavní silou byly jezdeckvo a tzv. falangy – jednotky hoplů seřazené v šestnácti řadách a vyzbrojené 5,5 metry dlouhými kopími. Délka kopí téměř znemožňovala nepříteli dostat se blíž k vojákům. Křídla a záda falangy chránilo jezdeckvo.

- Původní Makedonci byli příbuzní s Řeky, později jejich jméno převzaly slovanské kmeny, které do této oblasti pronikly. Kde leží dnes stát označovaný jako Makedonie?
- Zopakuj si, co víš o dějinách Persie ve 4. století př. n. l.

Obr. 32 – Rekonstrukce podoby Filipa II.

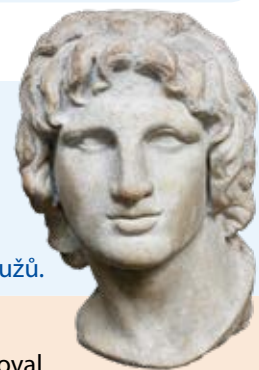
Tato rekonstrukce byla provedena podle nálezu lebky z hrobky ve Vergině, která je považována za hrob tohoto krále. Do oka byl Filip zasažen šípem během obléhání města Methónu. Filip obratně spojoval vojenskou sílu a diplomatická jednání, získával si tak spojence, ale i odpůrce, kteří s obavami sledovali vzrůst moci Makedonie. To nakonec vedlo k válce mezi spojenými řeckými obcemi a Makedonií. Rozhodující bitva se odehrála v roce 338 př. n. l. **u Chaionéie**. V této bitvě, ve které Makedonie zvítězila, se již také vyznamenal v čele jízdy Filipův syn Alexandr.

Obr. 33 – Demosthenés. Významný athénský politik a řečník byl proslulý svými útočnými proslovami proti Filipovi II. Dodnes se takovým útočným slovním výpadům říká filipiky.

Obr. 34

– Alexandr Makedonský Alexandros, jak zní jeho jméno v řečtině, znamená ochránce mužů.

Ab

Alexandra charakterizoval historik Arriános takto:

„... měl krásnou postavu, byl velmi vytrvalý a hbitý. Duševně byl svrchovaně odvážný a ctižádostivý, nade vše miloval nebezpečí a obzvláště velikou péči věnoval bohům. ... nenasytně toužil po slávě.“

ŘÍMSKÁ REPUBLIKA

Římská armáda v době republiky

V době začínající republiky neměl Řím stálou armádu, ale v případě potřeby povolával svobodné římské občany. Občané ve věku 17–46 let byli označováni jako *iuniores*, starší muži ve věku 46–60 let jako *seniores*. V armádě mohli sloužit jen ti, kdo měli majetek, aby si mohli pořídit výzbroj a výstroj. Službu v armádě nechávali Římané jen jako **povinnost**, ale zároveň jako **čest**. Služba byla v nejstarší době **bezplatná**, vojáci měli jen podíl na válečné kořisti. Římskou armádu tvořily **legie**. Každá legie se skládala z oddílů **pěchoty a jízdy**. Nejchudší a nejmladší vojáci patřili k **lehké pěchotě (1)**, vojáci starší a v plné síle tvořili **těžkou pěchotu (2)**, nejstarší muži patřili k zadnímu voji (3). Základem úspěchu římské armády byl především **dokonalý výcvik a kázeň vojáků** (disciplína). Například během války se Samnity nechal konzul Titus Manlius Torquatus [torkvátus] popravit vlastního syna, protože neuposlechl rozkaz a zaútočil se svou jednotkou na nepřítele. Trest ho stihl, přestože zvítězil.

První punská válka (264 – 241 př. n. l.)

Během první punské války se bojovalo především o Sicílii, ale Římané se vylodili také v severní Africe, kde se jim dařilo Kartágince porážet. **Na moři měli ovšem převahu Kartáginci**, kteří napadali italské pobřeží. Římané, pokud chtěli ve válce zvítězit, museli **vybudovat vlastní loďstvo**. Postavili tak lodě podle kartáginského vzoru a navíc vymysleli novou taktiku, která jim umožňovala využít zkušenosti římských vojáků v boji muže proti muži. (→ Obr. 9) Po mnoha bitvách nakonec Kartágo již nemělo dostatek sil ve válce pokračovat a byl uzavřen mír. **Římané získali Sicílii, Sardinii a Korsiku**, z nichž učinili své první **provincie** – tak byla označována území mimo Apeninský poloostrov, která spravovali římscí úředníci.

Druhá punská válka (218 – 201 př. n. l.)

Kartáginci brzy našli náhradu za ztracená území a obsadili Hispánii (dnešní Španělsko). Zároveň se nechtěli smířit s porážkou, kterou utrpěli během předchozí války. Vrchním velitelem vojska v Hispánii byl **Hannibal** Barkas, zapřísáhlý nepřítel Římanů. (→ Obr. 10) Ten shromáždil v **Hispánii** mohutné vojsko a vydal se s ním na pochod přes Pyreneje. V čele své armády pak Hannibal **přešel přes Alpy**, což byl čin, který se nikomu před ním nepodařil. Nevedla tudy totiž tehdy žádná schůdná cesta. Jeho vojáci byli zvyklí spíše na africké slunce než na sníh a ledové horské bystřiny, zabíjely je laviny i léčky horských kmenů. **Polovina jeho armády** během třicetidenního pochodu **zahynula**.

Hannibalovo italské tažení Po tomto dramatickém přechodu se Hannibal objevil nečekaně v severní Itálii, doplnil vojsko o Galy, nespokojené s římskou nadvládou, a přešel močály v okolí řeky Arno. Zde zahynul zbytek bojových slonů, který přežil přechod přes Alpy, takže nakonec zbyl Hannibalovi jen jediný. Kartáginci zaskočili Římany **u Trasimenského jezera** a na hlavu je porazili. Římané volili spíše vyčkávací taktiku a vyhýbali se rozhodujícím bitvám.

Obr. 9 – Římská válečná loď

Římané postavili své válečné lodě podle kartáginských. Na přídi byly lodě vybaveny bodci, které při střetnutí poškozovaly nepřátelské lodě. Římané opatřili své lodě ještě zvláštními padacími můstky zvanými podle svého tvaru havran (latinsky *corvus*) – po přiblížení k nepříteli se tento můstek spustil a bodcem se zaklesl do nepřátelské lodi. Vojáci přešli po můstku na palubu druhé lodi a zde probíhal boj stejně jako na souši. Na největších lodích bylo až 270 veslařů a 140 vojáků.

• Porovnej tuto loď s řeckou válečnou lodí na s. 84.

Obr. 10

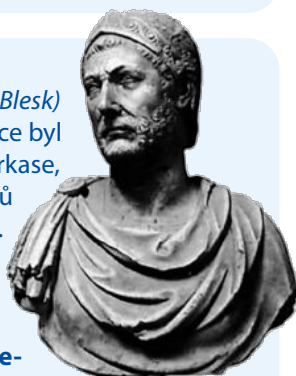
– Hannibal Barkas (= Blesk)

Kartáginský vojevůdce byl synem Hamilkara Barkase, vojevůdce Kartáginců v první punské válce. Byl považován

– dokonce i svými nepřáteli Římany

– za **geniálního vojevůdce**. *Hannibal ante portas!*

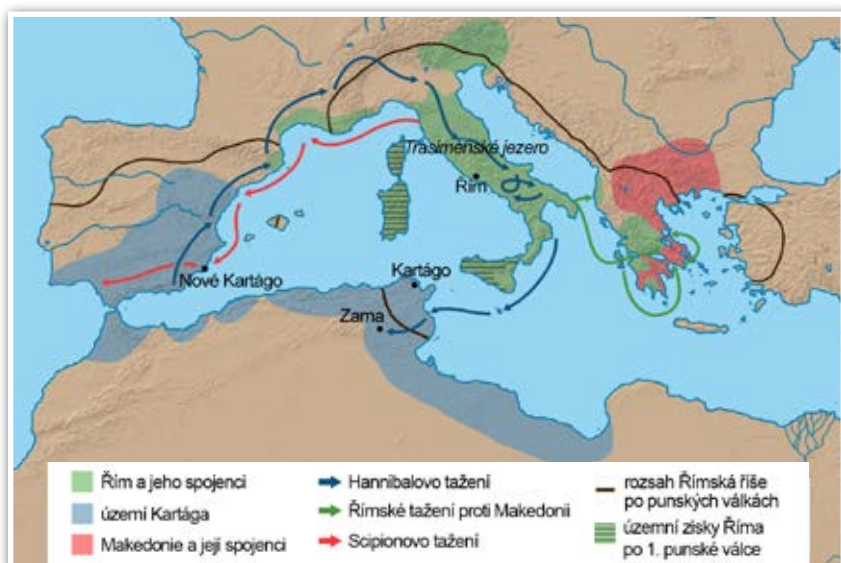
(česky „Hannibal před branami!“) bylo rčení, které Římané používali pro vyjádření stavu velkého ohrožení. Po porážce Kartága Hannibal uprchl, a když mu hrozilo, že bude vydán Římanům, otrávil se.

ŘÍMSKÁ REPUBLIKA

O rok později byli Římané opět drtivě poraženi v jižní Itálii v bitvě u **Kann**. Řím se ocitl ve vážné situaci, dokonce byly postaveny i dvě legie z otroků. Potom se Hannibal obrátil **proti hlavnímu městu, nepokusil se však město dobýt** – u druhého milníku na Via Appia se obrátil. (→ Obr. 11) Hannibalovi se nedostávalo podpory z Kartága a navíc se jeho bratr Hasdrubal s vojskem sice dostal z Hispánie do Itálie, ale byl poražen.

Bitva u Zamy Římské vojsko vedené Publiem Corneliem **Scpiem** [publijem kornéliem] (→ Obr. 12) přešlo do protiútoků a vylodilo se **v severní Africe**. Hannibal byl i s vojskem povolán zpět na obranu Kartága a v roce 202 př. n. l. utrpěl jedinou, ale rozhodující porážku v bitvě **u Zamy**. Rok nato byl uzavřen mír, Kartágo muselo vydat válečné loďstvo, platit válečné náhrady a nemohlo bez souhlasu Říma vést žádnou válku. Hispánie se stala římskou provincií.

Obr. 11 – Punské války a ovládnutí Makedonie a Řecka

Archimedes

Během druhé punské války se na Hannibalovu stranu připojilo také řecké město Syrakúsy. Na obraně města obleženého Římany se prý podílel také Archimedes (→ s. 91), který tam tou dobou pobýval. Římané Syrakúsy dobyli, město vyplenili. Během tohoto plenění přišel o život i Archimedes. „*Neruš mi mé kruhy.*“ To byla podle historika Livia Archimedova poslední slova, když chtěl uchránit v písku narysované obrazce před římskými vojáky. Touto událostí se inspiroval Karel Čapek v krátké próze *Smrt Archimédova*.

- Zjistí, jak se vše podle Karla Čapka odehrálo.

Třetí punská válka (149 – 146 př. n. l.)

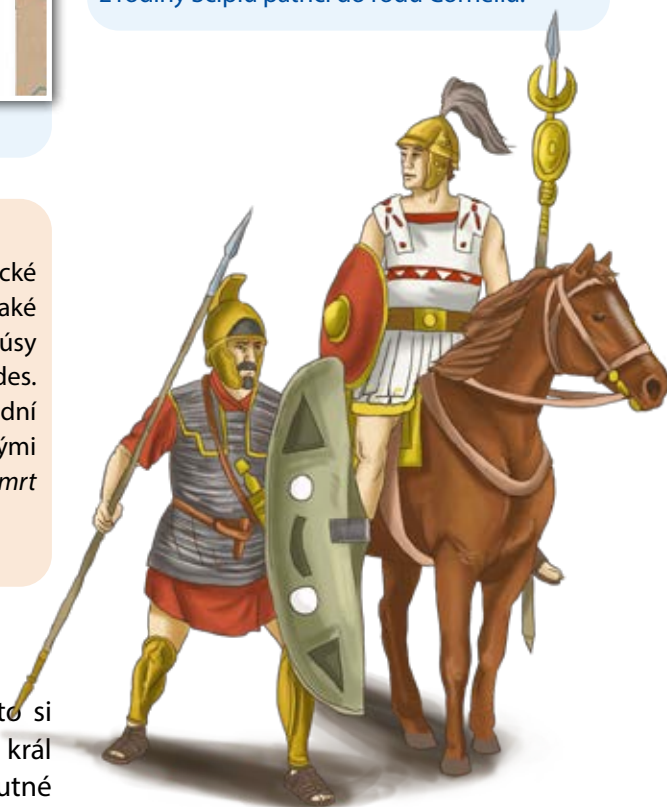
Kartágo již nepředstavovalo pro Řím vážnou konkurenci, přesto si našli Římané záminku k další válce. (→ s. 129 Obr. 4) Numidský král totiž vyprovokoval válku s Kartágem, které se uchýlilo k nutné obraně. To brali Římané jako **porušení mírových podmínek**. Vylodili se v Kartágu po třech letech bojů bylo město obklíčeno. Nakonec byli **Kartaginští poraženi**. Sedmáct dní Kartágo hořelo, poté bylo **srovnáno se zemí**, Římané půdu zorali a posypali solí a vápnem, aby zde už nikdy nic nerostlo. Obyvatelé, kteří přežili, byli prodáni do otroctví.

Obr. 12

– Publius Cornelius Scipio

Jako úspěšnému vojevůdci z druhé punské války mu senát přičkl čestný přídomek Africanus [afrikánus]. Většina Římanů, zejména těch urozených, měla **tři jména**. První jméno bylo osobní (jako je naše křestní jméno), druhé jméno označovalo příslušnost k rodu a třetí jméno příslušnost k rodině. Tedy: Publius z rodiny Scipiů patří do rodu Corneliů.

Obr. 13 – Kartáginští vojáci

Kromě vojáků ze samotného Kartága (na obrázku) byly součástí Hannibalovy armády také jednotky z Hispánie, Samnitů, Galův, takže jeho armáda, její výzbroj i výstroj byla velmi pestrá.

KULTURA VE STAROVĚKÉM ŘÍMĚ

Obr. 5 – Ptolemaiova mapa

Původní Ptolemaiovo dílo bylo pravděpodobně také doplněno mapami, ty jsou ale ztraceny. Tato mapa byla vytvořena v 15. století na základě Ptolemaiova popisu tehdy známého světa. Ptolemaiovým přínosem bylo také použití zeměpisných souřadnic.

- Porovnej tuto mapu s mapou Hecatea z Milétu. (→ s. 91) Které nové oblasti se na Ptolemaiově mapě objevují?

biskup = správce církevní obce

symbolizovat = vyjádřit něco pomocí symbolu (dohodnuté znamení nebo znak pro něco)

Obr. 6 – Potulní hudebníci

Na této mozaice z Pompejí jsou vyobrazeni potulní hudebníci. Římská kultura nepřinesla na poli hudby téměř nic nového, spíše navazovala na starší řeckou tradici. K rozšířeným **řeckým hudebním nástrojům** patřila strunná kithara, aulos – zdvojený dechový nástroj v podobě písmene V, syrinx (více píšťalová neboli Panova flétna) či předchůdce dnešního xylofonu.

Co se v dnešní době označuje jako vulkán?

Zjistit, po kom je pojmenována planeta Uran.

Které jazyky patří mezi románské?

Co by měl obsahovat správně napsaný životopis?

V kterých vědních oblastech se dodnes používá latinské názvosloví?

Které jsou základní druhy hudebních nástrojů?

Římské právo Významným dědictvím Římanů je právní věda – mnoho zásad práva se uplatňuje dodnes a římské právo je v mnoha ohledech základem moderního zákonodárství.

Divadlo Ve 3. století př. n. l. se objevují první řecké tragédie a komedie převedené do latiny a hrané v Římě. Nejprve se hrálo divadlo jen na dřevěných jevištích pod širým nebem, teprve Pompeius nechal postavit podle řeckého vzoru první kamenné divadlo. (→ s. 112, Obr. 26) Římané uváděli tragédie, které byly často inspirovány řeckou mytologií. Do dnešní doby se nám zachovalo například devět Senecových dramát. Komedie byly v Římě oblíbenější než tragédie. Z řeckých předloh, které se nedochovaly, čerpal třeba autor komedií Titus Maccius **Plautus**. Plautus společně s dalším dramatikem Publiem **Terentiem Aferem** [publijem terencijem] byli inspirací i pro pozdější autory divadelních her, jako byl například William Shakespeare [vilijem šejkspír], Carlo Goldoni [karlo goldoni] nebo Molière [molijér].

Římané byli polyteisté, uctívali mnoho bohů, z nichž část převzali od Řeků a Etrusků, část od jiných národů, které si podmanili. Dodnes v některých oborech používáme latinu, která byla ve středověku a v části novověku jazykem vzdělanců. Používáme také písmo Římanů – latinku. Římská literární i dramatická díla se stala inspirací pro další vývoj evropské kultury. Také některé zásady římského práva jsou základem našeho právního systému.

1. Vyjmenuj nejvýznamnější římské bohy.
2. Vyjmenuj nejvýznamnější římské autory literárních a historických děl.
3. Které z pozůstatků římské vzdělanosti dodnes využíváme?
4. Jak byl rozdíl mezi římským a řeckým divadlem?

Malířství a sochařství

Malířství Ve výtvarném umění Římané většinou **napodobovali řecké vzory** nebo si zvali řecké umělce. Díky tomu se dodnes dochovala celá řada cenných řeckých uměleckých děl v římských kopiích. (→ s. 88 Obr. 38) Velmi cenné jsou nálezy malířských děl z **Pompejí** (→ Obr. 7, 8) a **Herculanea** [herkulánea] (→ Obr. 9). Oblíbené byly také **mozaiky**, kterými byly zdobeny podlahy a někdy také zdi obytných domů. (→ Obr. 13) Skládaly se z drobných kamínků a barevného skla.

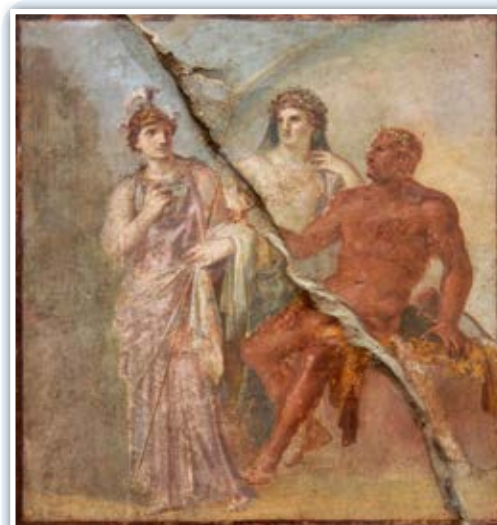
Obr. 7 – Freska z tzv. Vily Mystérií v Pompejích zobrazuje zasvěcovací rituál do tajného kultu.

Obr. 8

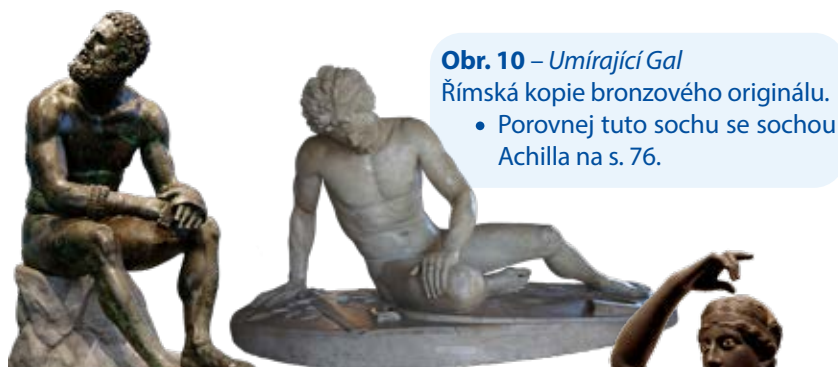
– Ulice v Pompejích se zvýšenými chodníky Pompeje jsou jedním z nejproslulejších archeologických nalezišť na světě. Město zničené roku 79 n. l. výbuchem sopky Vesuvu (stejně jako města Herculaneum a Stabiae) bylo pohřbeno pod lávou. Díky tomu, že bylo město takto zakonzervováno, můžeme dnes z nálezů získat cenné informace o životě tehdejších obyvatel.

Sochařství Římské sochařství se stejně jako malířství **inspirovalo řeckým a také etruským**. Svého uměleckého vrcholu dosahuje římské sochařství v době císařské, především za vlády Octaviana Augusta. V římském sochařství se setkáváme nejčastěji s **podobiznami** (busta, postava, jezdecká socha), které se často snaží zachytit i povahové rysy portrétovaného člověka (→ Obr. 10, 11, 12). Tím se poněkud liší od řeckého sochařství, které se snažilo zachytit ideál. Dalším rozšířeným druhem sochařské výzdoby je **historický reliéf** zdobící architekturu. (→ s. 118 Obr. 11)

Obr. 9 – Freska z Herculanea Herculaneum bylo město, které bylo roku 79 n. l. zničeno výbuchem sopky Vesuv. Podle legendy město založil Hérakles (lat. *Herkules*). Na fresce vidíme Herkula s Minervou a Junonou. Město bylo po výbuchu zavaleno místy až šestnáctimetrovou vrstvou bahna, které jeho pozůstatky dokonale zakonzervovalo.

Obr. 10 – Umírající Gal

Římská kopie bronzového originálu.
• Porovnej tuto sochu se sochou Achilla na s. 76.

Obr. 11 – Odpočívající rohovník

Rohování bylo římskou obdobou dnešního boxu. Tato bronzová socha byla vytvořena pravděpodobně pro výzdobu římských lázní.

Obr. 12 – Danaova dcera

Bronzová socha z Herculanea si bere námět z řecké mytologie.
• Zjistí, co udělaly Danaovy dcery a jaký je za to stihl trest.

Obr. 13 – Mozaika zobrazující Neptunův triumf pochází ze severní Afriky.

polis (mn. č. *poleis*) = řecký městský stát

politika = správa obce a věcí veřejných

polyteismus = víra ve více bohů (z řec. *poly* = mnohý a *theos* = bůh), opakem tohoto typu náboženství je monoteismus, který vyznává jen jediného boha (např. křesťanství, judaismus či islám)

porcelán = druh keramiky; vyrábí se z jemné hlíny (kaolinu)

praxe, praktický = znalost oboru; účelný, vhodný

principát = státní forma v dobách raného římského císařství

proskripce = soupis osob postavených mimo zákon a zbavených ochrany ve starověkém Římě

provincie = (z lat. *vincere* = vítězit) oblast mimo území vlastní říše, dobytá území

přisvojovací hospodářství = způsob obživy, kdy si člověk obstarává jídlo v přírodě sběrem či lovem (sám si ho tedy nevyrábí)

R

radlice = součást pluhu

rapsód = potulný pěvec

recyklace = znovuvyužití surovin obsažených v odpadech

reflexní luk = luk s prohnutými konci; jeho tvar umožňoval použít luk přímo při jízdě na koni

reforma = změna, přeměna směřující ke zlepšení stavu

reformovat = upravit, přetvořit

regent, regentka = dočasný zástupce panovníka (např. v době jeho nezletilosti), často šlo o jeho příbuzného

reinkarnace = převtělení

reliéf = prostorová výzdoba vystupující z plochy (většinou šlo o výzdobu stěn paláců či bran, na kterých výjevy lehce vystupovaly do prostoru)

republika = forma vlády s orgány státní moci volenými na určité období

revír = menší lesnaté oblasti k lovu zvěře

rituál = náboženský obřad

rod = skupina příbuzných lidí (mají společného předka)

S

sarkofág = kamenná schránka k uložení rakve

satrapie = provincie, menší správní celek Perské říše

senát = (z lat. *senex* – stařec) původně poradní sbor krále

sfinga = socha s tělem lva a hlavou člověka

sosna = druh borovice

stabilita = udržování nějaké vlastnosti beze změny

stadium = délková míra používaná Řeky a Římany, 1 stadium = okolo 180 m

standarta = vlajka či znak (u standarty z Uru šlo však o chybné označení, jelikož nešlo o standartu, ale truhlici)

stéla = kamenná či dřevěná deska (či sloup) zdobená malbou či vyrytým textem

stratég = athénský úředník s vojenskými a politickými pravomocemi

stúpa = buddhistický chrám

symbolizovat = vyjádřit něco pomocí symbolu (dohodnuté znamení nebo znak pro něco)

systematicky = soustavně, plánovaně

šlechtění = křížení plemen živočichů či rostlin pro dosažení lepších výsledků

T

tajga = oblast jehličnatých lesů vyskytujících se v severských oblastech

tamaryšek = keř nebo nízký strom s drobnými listy

teorie, teoretický = týkající se obecných, abstraktních věcí

terakota = (z lat. *terra cotta* = vypálená hlína) druh keramiky hnědooranžové barvy

tetování = druh kresby na kůži

tlupa = skupina 20 – 30 lidí, kteří žijí pospolu, společně si obstarávají potravu a zajišťují si ochranu

tóga = svrchní oděv z obdélného, půlkruhového nebo oválného kusu látky ve starověkém Římě

triumvirát = (z lat. *trium* = tři, *vires* = muži) vláda tří mužů

tundra = je bezlesá krajina vyskytující se kolem pólů mezi tajgou a územím pokrytým ledem

tyfus = nemoc způsobená bakterií

tyrannis = forma státu; dočasná samovláda jednotlivce, tyrana ve starověkém Řecku

V

védy = nejstarší indické literární texty

venuše = soška ženy

veta = (z lat. *veto* = zakazuji); právo tribuna lidu

veterán = (z. lat. *veteranus* = zkušený) vysloužilý voják

vezír = nejvyšší královský úředník, například ve starověkém Egyptě

villa = středně velký statek, mohly být na venkově i ve městě

visutý = nadzemní (stupňovitý)

výluh = odlev, nálev

Z

zádušní chrám = chrám, který byl zasvěcený duši zemřelého

záušnice = šperk nošený za uchem

zikkurat = stupňovitá věž s chrámem na vrcholku;

věže mívaly 3 až 7 stupňů (teras)

Ž

žďáření = vypalování lesa

žold = mzda vojáků za službu v armádě

Záznam o použití učebnice:

Školní rok	Jméno a příjmení	Třída	Stav

Objednávky učebnic a pracovních sešitů na
www.etaktik.cz

Hravý dějepis 6 – Pravěk a starověk

Na začátku učebnice se žáci seznámí se základními pojmy dějepisu a institucemi, v nichž můžeme získat historické informace.

- 1) Učebnice zachycuje celé období pravěku a starověku. Nejprve se věnuje vývoji lidského druhu a způsobu života v pravěku od doby kamenné až po dobu železnou. Později se zaměřuje na starověké orientální státy, Mezopotámii, Egypt, Indii a Čínu.
- 2) Další kapitoly detailně popisují historii starověkého Řecka včetně minojské a mykénské civilizace. Žáci se seznámí s řeckými válečnými konflikty a dalšími významnými událostmi řeckých dějin až do zániku řecké samostatnosti.
- 3) Stejně podrobně jsou zpracovány dějiny římské civilizace, řadu zajímavostí se žáci dozvědí o Etruscích, punských válkách i významných osobnostech.

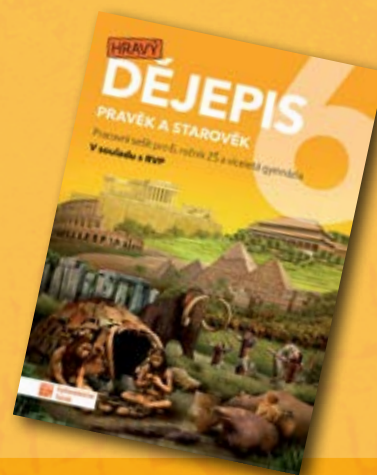
Na konci jednotlivých kapitol je **přehled vývoje kultury a života** lidí v daném období. Součástí jsou vždy **obrázky** zachycující typické projevy malířství, architektury i běžného každodenního života.

V učebnici jsou nakresleny přehledné **časové osy** pomáhající žákům se v dějinách lépe orientovat. Při popisech válečných akcí nebo zmínek o rozsahu a poloze říší doplňují výklad **názorné mapy**. Průběžně řazené **otázky** v každé kapitole kladou důraz na logické a samostatné myšlení žáků a podporují schopnost se vyjadřovat. Navíc žákům nenásilnou formou posilují orientaci v mezipředmětových vztazích.

Na konci velkých celků (např. pravěku, antického Řecka atd.) se nachází **souhrnné opakování**, které upevní získané znalosti a poskytne žákům zpětnou vazbu.

Součástí učebnice jsou rovněž přehledné, abecedně řazené **rejstříky** významných osobností a důležitých pojmů souvisejících s probíraným učivem.

Učebnici doplňuje pracovní sešit Hravý dějepis 6.

ISBN: 978-80-87881-75-0

Učebnice je připravena v souladu s Rámcovým vzdělávacím programem.